

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie a andragogiky

**Koncepce sociálních problémů v symbolickém
interakcionismu**

Idea of Social Problems in Symbolic Interactionism

Bakalářská diplomová práce

Lukáš Brýdl

Vedoucí bakalářské diplomové práce:
PhDr. František Znebežánek, Ph.D.
Olomouc 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou použitou literaturu i ostatní zdroje a prameny.

.....

vlastnoruční podpis

V Olomouci dne

Anotace

Cílem práce je stručně představit symbolický interakcionismus a jeho různé koncepte sociálních problémů prostřednictvím analýzy relevantní originální literatury. Práce v první polovině vymezuje místo symbolického interakcionismu v sociologii, popisuje jeho kořeny, vývoj a varianty – Chicagskou a Iowskou školu, dramaturgický a etnometodologický přístup. Podává přehled různých předmětů zájmu symbolického interakcionismu. Vyzdvihuje procesuální chápání společnosti i sociálních problémů, jednání na základě významů a jejich definic, které jsou sociálně konstruovány.

V druhé polovině se věnuji třem koncepcím sociálních problémů – Blumerově, Spectorově a Kitsuseho a Gusfieldově. Koncepte jsou založené na konstruování vycházejícím ze subjektu.

Klíčová slova: symbolický interakcionismus, Mead, Blumer, Spector, Kitsuse, Gusfield, sociální problém, definice, koncepte, teorie.

Obsah

Obsah	4
1. Úvod	6
2. Základní principy symbolického interakcionismu	9
2. 1. Pozice symbolického interakcionismu v rámci sociologie.....	9
2. 2. Zdroje symbolického interakcionismu.....	10
2. 2. 1. Nominalismus.....	10
2. 2. 2. Pragmatismus.....	10
2. 2. 3. Psychologický behaviorismus.....	10
2. 3. Meadovo pojetí (symbolického) interakcionismu jako základ pro další vývoj paradigmatu.....	11
2. 3. 1. Inspirace G. H. Meada.....	11
2. 3. 2. Mead a symbolický interakcionismus.....	13
2. 3. 2. 1. Self.....	14
2. 3. 2. 2. Jednání.....	15
2. 3. 2. 3. Sociální interakce.....	15
2. 3. 2. 4. Objekty.....	16
2. 3. 2. 5. Kolektivní jednání.....	16
2. 3. 3. Meadovo pojetí společnosti.....	18
2. 4. Varianty symbolického interakcionismu.....	19
2. 4. 1. Chicagská a Iowaská škola	20
2. 4. 2. Dramaturgický přístup.....	23
2. 4. 3. Etnometodologie.....	24
2. 5. Shrnutí.....	25
3. Typické problémy, které řeší symbolický interakcionismus	27
3. 1. Self a teorie identity.....	28
3. 2. Dramaturgické úvahy a prezentace self.....	29
3. 3. Kolektivní chování a kolektivní akce.....	30
3. 4. Kultura a umění.....	31
3. 5. Sociolingvistické přístupy.....	32

3. 6. Teorie sociálních problémů.....	33
3. 7. Prognóza potenciálních témat symbolického interakcionismu.....	34
3. 7. 1. Nové přístupy k etnografii.....	34
3. 7. 2. Emoce.....	34
3. 7. 3. Organizace.....	35
4. Koncepce sociálních problémů.....	37
4. 1. Herbert Blumer a sociální problémy jako kolektivní chování.....	37
4. 1. 1. Objevení se sociálního problému.....	38
4. 1. 2. Legitimizace sociálních problémů.....	38
4. 1. 3. Mobilizace jednání.....	39
4. 1. 4. Formování oficiálního plánu jednání.....	39
4. 1. 5. Implementace oficiálního plánu jednání.....	39
4. 1. 6. Shrnutí.....	40
4. 2. Timothy Ingalsbee.....	40
4. 2. 1. Syntéza teorie mobilizace zdrojů a teorie mobilizace jednání.....	42
4. 3. Malcom Spector a John I. Kitsuse.....	43
4. 3. 1. Hodnotově-konfliktologická škola	44
4. 3. 2. Teorie labelingu.....	45
4. 3. 3. Sociální problémy jako nárokovací aktivity.....	46
4. 3. 4. Model sociálního problému podle Spectora a Kitsuseho.....	48
4. 3. 5. Shrnutí.....	50
4. 4. Joseph R. Gusfield a kultura veřejných problémů.....	50
4. 4. 1. Struktura veřejných problémů.....	52
5. Srovnání struktury koncepcí.....	54
6. Závěr.....	56
Seznam literatury.....	57

1. Úvod

V této práci je ústředním tématem symbolický interakcionismus a jeho různé koncepte chápání sociálních problémů.

Nyní se pokusím stručně naznačit schéma této práce, respektive mého postupu při psaní.

Prvá část, úvod, slouží v tomto případě k základnímu seznámení se strukturou bakalářské práce. Jeho úkolem je poskytnout čtenáři prvotní seznámení se s tématem a explicitně vyjádřit jak **cíle práce**, tak **postup**, který má sloužit k naplnění těchto cílů.

Druhá část, základní principy symbolického interakcionismu, je rozdělena do několika kapitol, které postupně osvětlují symbolický interakcionismus, jeho zdroje, varianty a základní teoretické a metodologické teze. Náplní těchto kapitol jsou například nominalistická stopa v symbolickém interakcionismu, pragmatismus či pragmatická filosofie a její zástupci. Další vlivy, kterým věnuji pozornost, jsou psychologický behaviorismus G.H.Meada a jeho chápání interakce a také konstruktivistické prvky symbolického interakcionismu.

Myslím si, že je také důležité poukázat na jednotlivé varianty symbolického interakcionismu, aby čtenář této práce získal lepší přehled o tématu. Prozradím tedy, že se budu věnovat Chicagské a Iowské škole, dramaturgickému přístupu a etnometodologii.

Aby bylo jasno, základní principy symbolického interakcionismu neslouží v této práci k okupaci prázdného papíru. Naopak, v této kapitole se čtenáře snažím seznámit se základními principy proto, aby byl schopen následně porozumět jednotlivým konceptům sociálních problémů tak, jak jsou zpracovány ve čtvrté kapitole.

V třetí části seznámím čtenáře s typickými problémy, které řeší symbolický interakcionismus. Oporou mi budou myšlenky z díla Herberta Blumera, který vůbec poprvé uvedl *terminus technicus* symbolický interakcionismus v roce 1937 v periodiku *Man and Society*, dále také výňatky z díla *Symbolic Interactionism*:

*Genesis, varieties and criticism*¹ od autorů Bernarda Meltzera, Johna Petruse a Larryho Reynoldse, ale především myšlenky Garyho Alana Fineho v příspěvku *Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age* ve *Frontiers of social theory - The New Synthese*² editora George Ritzera.

Teprve čtvrtá část této práce obsahuje zpracování samotné problematiky, je to tedy klíčová část celé bakalářské práce. Lze ji pro lepší přehled rozdělit do tří kapitol, přičemž každá z těchto kapitol analyzuje jednu významnou koncepci sociálních problémů.

První kapitola bude věnována Herbertu Blumerovi, konkrétně jeho koncepci sociálních problémů jako kolektivního chování, a na Blumera navazujícímu Timothy Ingalsbeemu a jeho syntéze teorie mobilizace zdrojů a symbolů.

Druhá kapitola čtvrté části nese emblém Malcoma Spectora a Johna Kitsuseho, kteří chápou sociální problém jako konstrukci, na což poukazuje i jejich klíčové dílo *Constructing Social Problems*³.

Konečně pak třetí kapitola čtvrté části se bude věnovat Josephu Gusfieldovi, který svou koncepci představuje v knize *The Culture of Public Problems*.⁴

Je třeba podotknout, že čtvrtá část ponese pouze analýzu jednotlivých koncepcí. Pokusím se výstižně popsat, jak jednotlivé koncepce vypadají a co je pro ně stěžejní.

Pátá část půjde za pouhou analýzu koncepcí. Tato část, komparační, sice eklekticky vybere esenciální prvky z části čtvrté, analytické, ale její podstatou bude stručné srovnání podobností, rozdílů a návaznosti. Každá ze tří koncepcí má totiž jinou strukturu, která se vyrovnává s některými prvky lépe, s jinými naopak hůře. Mým úkolem je tedy co nejjasněji vysvětlit, v čem jsou si koncepce

¹ Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: *Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism*. Reprinted. Thetford, Norfolk, Lowe & Brydone Printers Limited 1977. 144 p. ISBN 0-7100-8055-7.

² Fine, G.A.: *Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age*. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York, Columbia University Press 1990. 434p. ISBN 0-231-07078-0. p.117 – 157.

³ Spector, M., Kitsuse, J.: *Constructing Social Problems*. New York, Aldine de Gruyter, 1987.

⁴ Gusfield, J.R.: *The Culture of Public Problems*. Chicago and London, The University of Chicago Press, 1981.

podobné, v čem rozdílné, kdo z autorů na koho navazuje, překračuje, nebo kdo za kým zaostává.

Konečně poslední část této práce, závěr, bude revidovat jednotlivé části předcházející. Uvedu východiska, která jsou společná jednotlivým analyzovaným koncepcím sociálních problémů, a pokusím se vyzdvihnout jejich trefnost a kompetentnost k danému tématu.

Na začátku jsem slíbil, že v úvodu budou také popsány cíle práce a postup, který aplikuji za účelem naplnění cíle práce.

Cílem práce je, za prvé, představit čtenáři symbolický interakcionismus - jeho kořeny, jeho autory, jeho teoretická východiska a jeho nejznámější varianty. Za druhé, o něco konkrétněji, představit čtenáři koncepcie sociálních problémů, tak, jak je specificky chápou různí autoři. V našem případě jde o pojetí sociálních problémů u Blumera, Spector a Kitsuseho a Gusfielda.

Postup, který jsem zvolil pro tuto práci je analyticko-kompilační. Věřím však, že to nebude kompilace bezcenná, protože v ní analyzuji převážně z originální a v tuzemsku dosud nepublikované a nepřeložené literatury. Hlavní plus této práce tedy spatřuji v tom, že stručně představuje pro tuzemskou sociologii relativně neznámé téma.

2. Základní principy symbolického interakcionismu

Symbolický interakcionismus

„Osou symbolického interakcionismu je teorie symbolické interakce, jíž se nepostihuje sociální interakce jako taková v celém jejím komplexu, ale pouze její symbolická část, a to ještě ve vztahu mezi mentálním procesem (utváření významů, interpretace symbolů – gest, řeči, posunků apod.), akcí (“interakcí” se sebou samým) a interakcí (reciproční sociální akcí). Na této bázi se odehrává sociální realita, vytvářejí se sociální útvary, počínaje skupinami a společnostmi konče.“⁵

2. 1. Pozice symbolického interakcionismu v rámci sociologie

Ze všeho nejdřív je nutné poukázat na pozici symbolického interakcionismu v zorném poli sociologie. Mohu v tomto případě použít sekundární literatury k tomu, abych si z ní vypůjčil schéma, které je možno nazvat schématem sociologických přístupů. Toto schéma rozděluje sociologické teorie, přičemž klíčem je přístup jednotlivých teorií k sociální realitě. Jinými slovy, toto dělení je založeno na tom, zda-li příslušná teorie upřednostňuje objekt – společnost, nebo upřednostňuje subjekt – jedince. Sociologické teorie vycházející od objektu se pak nazývají sociologicky realistické, jejich opozitem jsou pak teorie vycházející ze subjektu, ty se pak nazývají sociologicky nominalistické.⁶ Téma praktického dopadu sociologického realismu a nominalismu se bude opakovaně vynořovat v dalším průběhu této práce, není tedy třeba tyto důsledky v těchto místech detailněji rozebírat.

Podstatné je, že symbolický interakcionismus je shledáván jako nominalistický sociologický přístup. Mám-li učinit za dost ucelenému vědeckému výkladu, uvedu alespoň některé přístupy, které se vážou k sociologickému realismu. Jsou to fenomenologie, konfliktologie, sociologismus a strukturní funkcionalismus⁷.

Pokusím se nyní poukázat na ty faktory, které činí symbolický interakcionismus nominalistickým proudem.

⁵ Geist, B.: Sociologický slovník. 1.vyd. Praha, Victoria Publishing 1992, s. 142.

⁶ Kubátová, H.: Základy sociologie. 1. vydání. Olomouc 2002, s. 19.

⁷ Kubátová, H.: Základy sociologie. 1. vydání. Olomouc 2002, s. 133.

2. 2. Zdroje symbolického interakcionismu

2. 2. 1. Nominalismus

Nominalistická stopa je značná např. u Herberta Blumera, který o objektech tvrdí, že význam jim není vlastní, ale je odvozen ze společného jednání jedinců, které je zaměřeno právě na objekt. Pojem společnosti pro Blumera není univerzální, je pro něj každou jednou společností v přítomném čase, je pro něj spíše rámcem, ve kterém probíhají procesy, ze kterých je ta společnost odvozena, podle kterých je jako společnost pojmenována.

2. 2. 2. Pragmatismus

Nyní přistoupím k dalšímu zdroji symbolického interakcionismu. Tímto zdrojem je filosofický směr, který našel své působiště především na území USA, tj. *pragmatismus*.

Pragmatismus lze velmi dobře chápat ve smyslu „ *teorie nebo praxe, která zdůrazňuje především praktické okolnosti a cíle; pragmatismus znamená i nedůvěru k abstraktním idejím*“⁸

Je třeba zdůraznit profilovou vlastnost pragmatismu – jeho zaměřenost na problémy. Tato zaměřenost na problémy je velmi často patrná v literatuře symbolického interakcionismu, kde je velmi často poukazováno na fakt, že jedinec je nucen reagovat na problémy, které se před ním vynořují.

Významným prvkem je také intersubjektivní pojetí pravdy v pragmatické filosofii. Velmi nápadně mi to připomíná Thomasův teorém, který zní: „*Jestliže lidé definují situace jako reálné, jsou reálné ve svých důsledcích.*“⁹

2. 2. 3. Psychologický behaviorismus

Signifikantní pro behaviorismus je to, že lidská psychika produkuje psychické jevy jako reakce na podněty z vnějšího prostředí. I behaviorismus je však ovlivněn praktickým americkým pragmatismem, protože svoji pozornost věnuje hlavně objektivně pozorovatelným jevům, méně pak už individuálním duševním prožitkům „uvnitř jedince“. Mezi sociální psychology bývají velmi často počítán

⁸ Heywood, A.: Politologie. Přel. Zdeněk Masopust. 1.vydání. Praha 2004, s. 458.

⁹ Kabele, J.: Sociální konstruktivismus. In: Sociologický časopis, 1996, Vol. 32. s. 323.

William Thomas s Florianem Znanieckim, kteří svoji pozornost zaměřili na problematiku postojů a chování. Právě Thomasova práce měla dalekosáhlý vliv na G.H. Meada a ostatní symbolické interakcionisty. I proto je sociální psychologie situována do této pasáže bakalářské práce.

2. 3. Meadovo pojetí (symbolického) interakcionismu jako základ pro další vývoj paradigmatu

2. 3. 1. Inspirace G. H. Meada

Přestože v této kapitole pojednávám o Georgi Herbertu Meadovi jako o dílčím představiteli symbolického interakcionismu, musím nejdříve nastínit teoretická východiska a zdroje, ze kterých Mead vychází. Zařadím-li Meada mezi samotné interakcionisty, musím obratem dodat, že Mead stojí u samotných kořenů tohoto paradigmatu. S trochou nadsázky si troufám tvrdit, že není tolik podstatné, co Mead napsal, ale jak jeho dílo ovlivnilo symbolický interakcionismus do budoucna.

Rozhodl jsem se tedy tuto kapitolu začít poukázáním na konkrétnější zdroje, ze kterých G. H. Mead čerpal a vycházel.

Na prvním místě uvádím **Charlese Hortona Cooleyho** (1864 – 1929).

Dvě základní Cooleyho myšlenky zní: člověk je přirozeně společenský ; self je proces, který vyvstává z jedince. Díky tomu Cooley a následně i Mead zdůrazňují proces mezilidské interakce. *„Role interakce je zprostředkování pouta mezi sociálním prostředím a jedincem“*¹⁰.

Cooley dále vyzdvihl koncept skupin a jejich roli ve formování motivačního základu chování jednotlivců ve společnosti. Je třeba říci, že stejně jako pragmatici i Cooley řeší praktické problémy, kterým čelí tehdejší průmyslově se rozvíjející USA.

Jaká je Cooleyho vize společnosti?

„Cooley viděl společnost jako existující v myslích konkrétních jedinců, kteří představují konstituční jednotky a to činí společnost reálnou. Vlastně neexistuje žádné společenské vědomí, ale mnoho různých vědomí společností, které

¹⁰ Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 9.

*existují díky sdílení očekávání a vzorců chování, čímž poskytují tmel, který drží společnost vcelku.*¹¹

Interakce pak chápe Cooley jako zprostředkovatele pout mezi sociálním prostředím a jedinci.

Cooleyho jméno se objevuje v této práci také díky tomu, že je autorem *teorie zrcadlového já*. Ve zkratce: podstatou je, že atribut sociální získáváme tím, že máme schopnost sebeuvědomění se. To znamená, že přemýšlím jednak o tom, jak se jevím někomu druhému, ale také o tom, jak druhý mé jevení-se hodnotí.

John Dewey a **William James** si jistě zaslouží zařadit mezi zdroje Meadova interakcionismu pro jejich pragmatickou orientaci.

John Dewey (1859 – 1952) je dokonce považován za zástupce Chicagské školy symbolického interakcionismu.¹²

Deweyho zaměřenost na každodenní problémy je zřejmá. Dewey popírá metafyzično s vysvětlením, že nemůže existovat znalost nebo myšlení, které předchází individu jako myslící bytosti. Obhajuje to tím, že lidé čerpají zkušenosti z interakce. Vztah mezi jedincem a společenskou skupinou pak Dewey vysvětluje jako zvyk (habit), přičemž myšlenku zvyku si vypůjčuje od kolegy Jamese a dále ji rozvíjí.

William James (1842 – 1910) vnesl do symbolického interakcionismu tři základní termíny. Prvním je výše zmíněný zvyk (habit), druhým pojmem je instinkt a konečně třetí pojem – self. James upozorňoval na potřebu porozumění procesu ovlivnění instinktů sociálně naučenými zvyky.

James ve svém pojetí posunul self z metafyzična k interakčnímu procesu. Přeneseně řečeno – máme tolik self (plural), kolik lidí nás rozpoznává a bere na vědomí.

Poslední významný bod, který uvedu se zaměřuje na pragmatickou vizi lidské bytosti, se kterou oba zmínění autoři pracují. Chápou totiž lidskou bytost jako aktivní a kreativní, schopnou vědomě kontrolovat osud.

Posledním z řady předchůdců G. H. Meada je **William Isaac Thomas** (1863 – 1947).

¹¹ Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 9.

¹²Srov.: Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 15.

W.I. Thomas se snaží najít teorii motivace, která by byla vodítkem mezi individuálními a společenskými zdroji chování. Připomenu, že W. I. Thomas se proslavil svým konceptem definice situace, který je zajímavým východiskem pro problematiku intersubjektivní pravdy. Častěji bývá tento koncept nazýván *Thomasův teorém*.

Ve svém díle zdůrazňuje význam situací pro naše chování. Pro zajímavost – Thomas se zabýval také sociální změnou a desorganizací ve společnosti, což je téma velmi blízké koncepcím sociálních problémů.

Významným přínosem Thomase je také monumentální dílo, na kterém spolupracoval s Florianem Znanieckim. V jejich díle *Polský sedlák v Evropě a Americe (The Polish Peasant in Europe and America)* je totiž velmi do hloubky zpracována sociometrie- tj. měření postojů.

V Thomasově díle dostávají čím dál více prostoru sociální faktory, což vyvrcholilo v již zmíněném konceptu definice situace. Tento koncept jakoby ukazoval, že jak minulost, tak budoucnost koření z přítomnosti. Důraz je také kladen na jedince. Fakta totiž podle Thomase neexistují mimo jedince, který je pozoruje a interpretuje. Spíše než skutečná fakta tak dostáváme různé způsoby definování situace u různých lidí. Tento vztah mezi jedincem a faktem se odráží také v Thomasově a Znanieckého metodologii. Zastávají tzv. nomotetický přístup k sociálním vědám.

„Nomotetická sociální věda je možná jen pokud všechny sociální děje jsou chápány jako produkt nepřetržité interakce lidských vědomí a objektivní sociální reality. V tomto spojení je lidská osobnost jak nepřetržitě produkující faktor, tak nepřetržitě produkováný výsledek sociálního vývoje. Tento dvojí vztah se vyjadřuje v elementární a sociální skutečnosti – pro sociální vědu není šance sociální reality, která není společným účinkem jak předem existujících sociálních hodnot, tak individuálních postojů působících nad nimi.“¹³

Teorie zrcadlového já je u Meada patrná v jeho konceptu self.

2. 3. 2. Mead a symbolický interakcionismus

Přestože Mead za svého života téměř nepublikoval, je jeho ovlivnění Chicagské školy, ale i ostatních variant obrovsky silné. Vlivem Meada na symbolický

¹³ Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 27.

interakcionismus se mimo jiné zabýval Herbert Blumer v knize *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*.

Mead sice podle Blumera zvýraznil lidskou společnost, ale nezabýval se jejím charakterem příliš do hloubky. Sociální život je pro Meada základní podmínkou pro vznik vědomí, rozumu, světa objektů a lidského jednání ve formě aktů.

Mead odmítl tradiční tvrzení, že vše je „předem dáno z reality“, že žijeme ve světě předem daných a samostatně existujících objektů. Další tvrzení, které Mead odmítl je, že chování je pouhou odpovědí na objekty, které na jedince působí. Mead zpracoval koncepci pěti bodů, které se nyní pokusím popsat.

2. 3. 2. 1. Self

Je to základní Meadův koncept, jehož obsah by se dal stručně shrnout tak, že jedinec si dokáže být sám objektem. Je to schopnost imaginárního převzetí role druhého. Tím pádem jsme na sebe schopni také tak působit. Jsme sami sobě prodlouženou rukou společnosti.

Otázkou je, odkud se ta společnost v nás bere? Mead by nám odpověděl, že se ji naučíme v procesu socializace. Proces socializace by svým obsahem vydal na mnoho samostatných prací, já zde *ad hoc* eklekticky vyberu dvě jeho fáze, které pomáhají v internalizaci. Je to *fáze typu play* a *fáze typu game*¹⁴.

Zatímco fáze *play* funguje na principu *hraní si na*, fáze *game* funguje na principu *hraní hry s pravidly*. Tato hra s pravidly, spoluhráči a protihráči nás nutí dívat se na sebe v roli ostatních, musíme si konstruovat generalizované druhé. Pro nás jako pro lidské jedince to tedy znamená objektivizovat se pro sebe, což jinými slovy způsobuje, že se na sebe musíme dívat jako na součást systému, který představuje ta hra.

V samotném *self* probíhají procesy. Jejich původci jsou složky ***self***. Tyto složky se nazývají ***I*** a ***Me***.

*„The self je složeno ze dvou procesuálních komponentů – I a Me, které reprezentuje zvnitřněný duální systém nepředurčenosti a předurčenosti.“*¹⁵

Zatímco *I* reaguje na okolí, *Me* jej sociálně kontroluje. Odkud pochází společnost v nás? Mead na tuto otázku odpovídá konstruováním *významných druhých*

¹⁴Srov.: Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: *Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism*. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 40.

¹⁵Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: *Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism*. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 41.

(*generalized other*). Generalizovaný druhý nemůže být pro Meada žádná substance nebo objekt. Je to pouze proces konstruování v jedinci.

2. 3. 2. 2. Jednání

Akt podle Meada vzniká při střetu člověka se světem. Není to tedy odraz sociální struktury, jak by jistě zněla odpověď strukturních funkcionalistů. Mead uvádí jako předpoklady jednání např. to, že víme, co chceme, jak budeme postupovat, jaký řetězec jednání budeme kovat. Musíme ale také vědět, jak situaci interpretují ostatní, musíme si to vyjasnit a také revidovat vlastní úhel pohledu.

Znovu si vypůjčím komparaci Meada (interakcionisty) s funkcionalisty. Realistické teorie totiž operují s pojmy jako je fyziologický stimul, potřeba, vědomé a nevědomé motivy, myšlenky, postoje atd. Jedno který pojem konkrétně, nicméně všechny tyto faktory jsou chápány jako původce jednání předem obsažené v sociální realitě, přičemž ignorují aktéra. Mead činí pravý opak. Lidský jedinec a nikdo jiný je původcem jednání.

2. 3. 2. 3. Sociální interakce

Zkraje vymezím interakci tak, jak to činil Mead. To znamená interakce symbolická (*symbolic interaction*) a nesymbolická (*non-symbolic interaction*). Ta méně významná, nesymbolická interakce, je v podstatě přímá odpověď na gesta nebo akce. Toto rozdělení je nesmírně důležité, protože např. Chicagská škola, ke které se dostaneme níže v práci se věnuje téměř výlučně symbolické interakci.

Mead také kladl důraz na interakci symbolickou. Ta zahrnuje jak proces interpretace, tak přidělení významu a nakonec také proces definice.

Právě v dualitě procesu interakce, tj. v interpretování a definování je ukryt **nekončící proces (*ongoing process*)**. Ustálené či typizované vzory chování, ve slovníku sociologického realismu tzv. instituce, pro Meada existují jen v přítomném čase, jen jako znovuvykonané jednání. Blumer tento pohled akceptuje.

Na intenzitě jednání pak závisí také intenzita duálního procesu interpretování a definování. Interpretování a definování jsou na sobě také závislé. V této závislosti, která teoreticky zaštiťuje nekončící procesí, tkví také proměna forem společenského jednání.

2. 3. 2. 4. Objekty

Mead by na tomto místě začal pravděpodobně tvrzením, že žijeme ve světě objektů, kolem kterých se soustředí naše aktivity. Avšak podle Meada jsou tyto objekty sociálním konstruktem a ne samostatně existujícími entitami s apriorními vlastnostmi. Tyto vlastnosti jsou právě odvozovány od významů, které jedinci přidělují objektům prostřednictvím svého jednání. Věci se tedy stávají objekty tak, že jim člověk přidělí význam.

Tyto významy umožňují obrovskou diverzitu světa. Různí lidé mohou *ad absurdum* žít v jiných světech. Nutno odkázat zpět k self, které nám umožňuje uvědomovat si vlastní chování vůči objektům tím, že si dokážeme představit situaci, ve které jsme očima pozorovatele. Právě díky self tak lidská osobnost není otrokem objektů, protože to self umožňuje revidovat naše chování vůči nim.

2. 3. 2. 5. Kolektivní jednání

Dovolím si zprvu poukázat na názvoslovní odlišnost Herberta Blumera a G. H. Meada.

Zatímco G. H. Mead používá pro následující pasáž pojem **social act** (společenské jednání), v Blumerově díle nalezneme synonymum **joint action**.

Blumer píše, že joint action „*je označení pro širší, kolektivní formu jednání, ta je tvořena řetězením jednání partikulárních aktérů dohromady.*“¹⁶ Uvedu příklad z běžné praxe – svatba, fotbalové utkání, válka, televizní diskusní pořad. Pod pojmem kolektivní jednání je tedy možno vidět jednání dvou lidí na jedné straně, nebo obrovské sociální skupiny či organizace a instituce na straně druhé.

Jak pro Blumera, tak pro Meada je jednání základní stavební jednotkou společnosti. Každý účastník kolektivního jednání zastává specifickou pozici a konstruuje specifické jednání. V této části se mohu vrátit až zpět k filosofickému idealismu¹⁷. Princip kolektivního jednání je takový, že řetězí, propojuje specifická jednání dohromady. Myslím, že je na místě se zeptat, jak tyto specifické jednání řetězené do jednání kolektivního do sebe zapadají.

Principiálně se tak děje díky společné identifikaci kolektivního chování. Jinými slovy, jako účastníci svatby tuto svatbu tak musíme identifikovat a interpretovat,

¹⁶Blumer, H.: Symbolic Interactionism: Perspective and Method. First paperback printing. Berkeley and Los Angeles 1986. p. 70.

¹⁷ Blecha, I.: Filosofie. 4. vydání. Olomouc 2004. s. 47.

což spouští i ten nekončící proces interpretování a definování u ostatních aktérů. A především naše jednání z těchto interpretací musí vycházet, protože bez jednání je každá struktura nebo vztah mezi lidmi bezvýznamný (*meaningless*).

Mead uvádí některé podmínky, které musí jednání splňovat, aby mohlo nosit přívlastek kolektivní. Esenciální podmínkou je chápání lidské společnosti procesuálně. Následovně to chování musí mít v interpretaci jednotlivých aktérů potenciál být kolektivním, jedině tak mohou aktéři řetězit svá jednání. Za třetí, protože kolektivní jednání je budováno aktéry v průběhu času, má svoji minulost. Tuto minulost nazývá interakcionistická literatura kariérou (*career*). Kariéra pak musí být brána jednotlivými aktéry v potaz.

Kde se bere tato kariéra kolektivních jednání? Odpověď je skryta ve čtvrtém bodě. Kariéra kolektivního jednání je obecně uspořádána a fixována, znovu a nejinak, skrze procesy identifikování a definování jejími účastníky. Velmi významný je bod pátý, který v sobě nese možnost nejistoty kariéry kolektivního jednání.

Tuto nejistotu se pokusím lépe vysvětlit. Kolektivní jednání musí být na počátku někým iniciovány, nějaký aktér musí nastartovat ten řetězec do sebe zapadajících akcí. Nejistota spočívá v tom, že tento řetězec nikdo nenastartuje. Kolektivní jednání může být také přerušeno nebo prostě opuštěno. Jako další nejistotu mohu zmínit možnost neshody aktérů na společné definici. To následně způsobí, že specifické akty jednání, které mají být řetězeny do kolektivního chování vycházejí z různých základů. Řetězíci se akty pak nevycházející ze stejné nebo podobné definice a šance na úspěch kolektivního jednání se rapidně snižuje. Další nejistotou v procesu kolektivního jednání je možnost výskytu nepředpověditelných či nových situací, které jsou jednoduše překážkou ke kolektivnímu jednání. To lze snadno dokázat na již zmíněném příkladu svatby. Jestliže by svatebčané zjistili, že ženich je sňatkový podvodník, je to jednoduše nová situace znemožňující pokračovat v kolektivním jednání nazývaném svatba. Poslední nejistotou, kterou zmíním v této kapitole, je nejistota aktérova jednání. Aktér totiž může spoléhat na přesvědčení či definici druhých, čímž se jakoby přiznanou pasivitou sám vyřazuje z kolektivního jednání.

Z pěti výše uvedených bodů – the self, the act, social interaction, object a joint action se dá vygenerovat schéma společnosti. Toto schéma je konstituováno na podkladě jednání (*action*).¹⁸

2. 3. 3. Meadovo pojetí společnosti

Ostatní sociologické teorie podle Blumera selhávají v tom, že aktérům nepřiznávají složku self. Tím činí z lidských jedinců organismy reagující na faktory okolního světa. Lidský jedinec se tak de facto dostává do pozice média, které přenáší vliv faktorů objektivního světa do jednání.

Gró Meadova přínosu pro symbolický interakcionismus je v tom, že dává prostor interakci uvnitř self, čímž posouvá centrum své sociologie mnohem blíže k člověku. Jednání jsou tak konstruována proto, aby lidským bytostem byla nápomocna při vypořádávání se se situacemi, před které je staví okolní svět. V tom je, myslím, dobře rozpoznatelná pragmatická orientace na konkrétní praktické problémy.

Z metodologického hlediska jsou důsledky jasné – je třeba všimnout si aktéra.

Opakovaně se vracím ke srovnání strukturního funkcionalismu a Meadova symbolického interakcionismu, na kterém je dobře vidět rozdílnost chápání společnosti. Strukturní funkcionalismus vidí společnost jako ustanovení organizace a operuje s pojmy jako je struktura, sociální systém, statusová pozice, sociální role, sociální stratifikace, institucionální struktura, kulturní vzorec, sociální řád, sociální norma nebo sociální hodnota.

„Oproti tomu G. H. Mead vidí lidskou společnost ne jako ustanovenou strukturu, ale jako lidi čelící podmínkám života. Vidí kolektivní jednání ne jako imanentní strukturám, ale jako formu lidského konání. Vidí formy jednání ne jako sociální nebo jako společenské faktory, které se jeho prostřednictvím realizují, ale jako konstrukce jednajících na základě toho, co berou jednající v úvahu, vidí společenský život ne jako projev struktur, ale jako proces utváření kolektivního jednání, vidí kolektivní jednání s různými kariérami a ne jako variace konformity či deviace.“¹⁹

¹⁸ Blumer, H.: Symbolic Interactionism: Perspective and Method. First paperback printing. Berkeley and Los Angeles 1986 s. 27 – 52.

¹⁹ Blumer, H.: Symbolic Interactionism: Perspective and Method. First paperback printing. Berkeley and Los Angeles 1986. s. 74-75.

Z Meadova pohledu nejsou pojmy jako sociální role, statusové pozice, byrokratické organizace, sociální instituce, sociální třídy, sociální normy a hodnoty důležité jako determinanty jednání. Jsou důležité pouze tehdy, jestliže vstupují do jednání a formují jej.

Co je pak ale tmelem společnosti? Zatímco u strukturních funkcionalistů tato otázka směřuje k jednotě, stabilitě a řádu, u Meadova interakcionismu jsou to pouze řetězce jednání, které do sebe zapadají a tvoří tím kolektivní jednání. Přeneseně řečeno, funkcionalisté chápou společnost nehybně, jako řád, stabilitu, kdežto interakcionisté společnost chápou procesuálně, nacházející se v aktech jednání.

Blumer věří, že Meadův přístup je vhodnější. Socializace se ukazuje být efektivní při vysvětlování internalizace norem a hodnot a k dispozici vcítění se (přejímání nebo reciprocity rolí). Sociální kontrola je tak spíše sebekontrolou, kterou provádí složka Me.

Interakcionismus snadno vysvětluje společenskou změnu skrze plynulý proces. Oproti tomu strukturní funkcionalismus v případě sociální změny musí používat termíny jako bouře ve strukturách nebo strukturální napětí. Sociální dezorganizace pak není bouří v sociálních strukturách, ale neschopností mobilizovat jednání efektivně vůči situaci. Kariéra jednání musí být brána v úvahu, protože jedině tak lze danému jednání dobře porozumět.

Tímto uzavírám pojednání o G.H. Meadovi a plynule navazuji v analýze variant po G.H. Meadovi, tj. v analýze jednotlivých variant symbolického interakcionismu jak je popisují Meltzer, Petras a Reynolds (1975).

2. 4. Varianty symbolického interakcionismu

Meltzer, Petras a Reynolds rozdělují jednotlivé školy symbolického interakcionismu podle metodologie. Tito autoři poukazují na tři esenciální prvky symbolického interakcionismu tak, jak je formuloval Herbert Blumer. Za prvé, člověk jedná vůči věcem na základě významů, které pro něj mají. Za druhé, tyto významy jsou produktem sociální interakce. Za třetí, tyto významy se mění prostřednictvím procesu interpretace.

Meltzer, Petras a Reynolds uvádí ve své knize podrobnější verzi rozdělení variant symbolického interakcionismu, jak jej prezentoval Warshay(1971).

Sami autoři pak ale preferují méně četné rozdělení variant symbolického interakcionismu. Uvádějí tyto následující: Chicagská škola, Iowská škola, dramaturgický přístup a etnometodologie.²⁰

„V globálu lze říct, že tyto varianty sdílejí podstatný pohled, totiž že lidské bytosti konstruují svoji realitu v procesu interakce s ostatními lidskými bytostmi.“²¹

2. 4. 1. Chicagská a Iowská škola

„Je nejasné, zda by taková teorie jako je symbolický interakcionismus mohla vzniknout v jiném sociálním a politickém kontextu, než je americká společnost s egalitářským étosem a mobilní třídní strukturou. Základní teze, na kterých spočívá jsou zřejmě neaplikovatelné na třídně strukturovanou společnost zakořeněnou ve formalismu, často zkamenělou s chováním předávaným z generace na generaci.“²²

V tomto místě lze poukázat také na respekt k jedinci, který je v americké společnosti tradičně zřejmý.

Jak vypovídá nadpis, názvy zmíněných dvou variant symbolického interakcionismu jsou odvozeny od jejich geografického původu. Chicagská škola vznikla v americkém Chicagu, konkrétněji na tamní univerzitě, kde působil Herbert Blumer. Blumer sice později působil také na univerzitě v Berkley, nicméně přístup, který rozpracoval, je nazýván Chicagskou školou. Chicagská škola vychází z Meadovské tradice.

Iowská škola je pak spojena se Státní Univerzitou v Iowě. Ústředním jménem Iowské školy je M.H. Kuhn.

Nejvíce se Chicagská škola od té Iowské liší ve své metodologii. Jádro odlišnosti je skryto v adjektivech **humanistický** a **vědecký**.

Zatímco v adjektivu humanistický, které se váže na Chicagskou školu, je obsažena touha po idiografii, v adjektivu vědecký je pak obsažena touha po nomotetičnosti. Idiografická metodologie klade důraz na nezobecňující poznání pro studium lidského jednání. Nomotetická metodologie touží získat poznání použitelné ke generalizaci. Herbert Blumer měl na mysli dostat se jedinci do jeho

²⁰ Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 53 – 82.

²¹Tamtéž.. p. 54.

²²Tamtéž. p. 56.

světa a ten vidět jeho očima, z jeho perspektivy. Konkrétní metoda, která je tedy typická pro Chicagskou školu, se nazývá sympathetic introspection. Podstatou idiografického přístupu pro Chicagskou školu je intuitivita a porozumění jedinci spíše než intersubjektivní shoda mezi badateli.

Naopak Kuhn připisoval největší přínos lowské školy tomu, že dokázala, že klíčové myšlenky symbolického interakcionismu mohou být operacionalizovány a užitečně aplikovány pro potřeby empirického výzkumu. Kuhn totiž velmi prahl po vědecké validitě symbolického interakcionismu. Proto svoji lowskou verzi symbolického interakcionismu soustředil na zkoumatelné prvky lidského chování spíše než na skryté aspekty lidského jednání. Aplikovanými metodami pak jsou pozorování, autobiografie, případové šetření, analýza diářů, dopisů, rozhovorů a předně neřízených rozhovorů a zúčastněné pozorování.

Kuhn ale explicitně odmítal jako nemožné všechny pokusy dostat se „dovnitř“ jedince a pozorovat tyto plány jednání přímo nebo odvozováním od zřetelného chování. Namísto toho Kuhn tvrdí, že dotazníky a postojová měření mohou být použita k identifikaci a měření vlastností osobností. Jako příklad pak autoři uvádějí test TST, který obsahuje např. otázky typu ‘Kdo jsem?’ nebo ‘Jaký druh osobnosti jsem?’.

Ten základní rozdíl mezi Chicagskou školou a lowskou školou má kořeny již v antickém tázání po tom, zda-li je lidské chování svobodné, nebo determinované. Z toho pak plyne spontánní a sociálně-odvozený aspekt self.

Blumer na dávnou otázku odpovídá svobodou. Lidské jednání je nepředvídatelné a nedeterminované. V tom také Blumer spatřuje zdroj změny v lidské společnosti. *“Chicagská škola tíhne ke koncipování jak self, tak společnosti v termínech procesu, zatímco lowská škola vyzdvihuje strukturální koncepci obou.”*²³

Blumer vidí self jako nekončící proces interakce mezi jeho složkami I a Me. V tomto procesu člověk přiřazuje věcem význam, na základě kterého formuje své chování. Toto chování ale není obecným pojmem, je to chování v přítomném čase, opravdu realizované chování.

lowská škola má jinou odpověď. Odmítá jak determinismus, tak i svobodu jednání. Klíčovým pojmem pro lowskou školu je ***impuls v jednání***.

²³Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p.63.

Pro Kuhna je totiž chování sociálně determinováno - z aktérový definice, self definice. Kuhn vynechává či nerespektuje živočišnou složku I v našem self. Zbývá nám tedy výlučně složka Me, složka, která je předvídatelná. Známe-li tak aktérovu referenční skupinu, můžeme předvídat jeho postoje a tudíž i jeho chování.

Jak usmířit zdánlivě nemožné – svobodu jednání a determinovanost? Symbolický interakcionismus tento problém řeší elegantně pomocí **konceptu probability** jako rámce chování. Kuhnův jedinec je agent odpovídající automaticky na skupinou připravené významy objektů. Tato koncepce je vlastně koncepce tvoření rolí (*role-making*). Jde o zkusmý proces tvorby, na který navazuje hraní těchto rolí (*role playing*), přičemž toto hraní rolí je formováno s ohledem na rolová očekávání druhých (*the expectations of others*).

Kuhna autoři knihy kritizují, protože se domnívají, že Kuhn pouze propracovává teorie konformity a sociální kontroly.

Stručně je Blumerovo odmítnutí shrnuto slovy autorů, když píší: *“Vidí (Blumer) kulturní normy, statusové pozice a rolové vztahy pouze jako rámce, uvnitř kterých se odehrávají sociální jednání a ne jako zásadní a donucovací determinanty těch jednání.”*²⁴

Kuhn v ostrém kontrastu formuluje osobnost jako soustavu postojů, které jsou internalizací individuálních rolových vzorů. Jedinec tedy odvozuje plán jednání od role, kterou hraje, a statusu, který obývá.

Pro Blumera je self proces vnitřní konverzace, kdežto pro Kuhna jsou self i interakce v něm strukturované. Tyto akce čerpají z hotových vzorců u rolí.

Blumer stejně jako Mead rozlišuje interakci na symbolickou a nesymbolickou. Pro připomenutí- nesymbolická (*non-symbolic*) interakce je konverzací gest, přirozená odpověď na stimuly z okolí, symbolická interakce pak zahrnuje konverzaci na základě symbolických významů.

Je pochopitelné, že zkoumat nesymbolickou interakci nemělo pro sociology Chicagské školy valný význam, avšak lowská škola ji ignorovala totálně.

Proto Blumer vyobrazil lidské chování jako nenadálý proces znamenající dialog mezi impulsy a sociálními definicemi ve smyslu, v jakém jsou jednání konstruována. Avšak přestal zkoumat druh lidské interakce postrádající sociální

²⁴Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 64.

definice a odrážející naprosto spontánní chování. Držice se těchto dvou myšlenek dal Blumer najevo skepticismus co se týče rozsahu předvídatelnosti lidského chování. Spoléhá se tak na fenomenologický přístup, zúčastněné pozorování a uvědomující koncepty – vše spojené s logikou vědeckého poznání. Naopak Kuhn začíná důrazem na operacionalizaci, je spojen s verifikační logikou zkoumání. Sice symbolický interakcionista, ale přesto přijímající základní deterministickou vizi lidského chování. Avšak v zajetí vědeckosti a determinismu popírá jakoukoliv roli I a tím se vzdává možnosti jak vynoření se, tak dobrovolnictví lidského chování na jedné straně a nesymbolické interakce na straně druhé.²⁵

2. 4. 2. Dramaturgický přístup

Dramaturgický přístup je spojen se jménem Ervinga Goffmana(1922-1982). Tento sociolog sice absolvoval Chicagskou univerzitu, ale je zastáncem deterministické pozice reality vůči chování jedince. Jeho pozornost se zaměřuje na pronikavý význam ceremonií a rituálů v lidském sociálním životě. Goffman zdůrazňuje, že informace o jedinci pomáhají ostatním definovat situaci, umožňuje ostatním dopředu vědět, co se od nich čeká a co mohou čekat od něj. Z toho plyne, že je výhodné představit se prakticky co nejvýstižněji. Háček je v tom, jak působíme.

Stejně jako Chicagská škola i dramaturgický přístup zdůrazňuje vypočítavé a situační chování aktéra, ve kterém jsou normy, pozice a role rámcem pro lidskou interakci. Kritika směrem ke Goffmanovi míří za to, že v jeho díle v podstatě nenajdeme explicitní teorii. Dramaturgická sociologie má tak největší slabinu ve své měkké metodologii. Goffman ve svém díle redukoval humanistickou složku chování. Dramaturgická sociologie ignoruje makrokosmos, uvnitř kterého jsou začleněny ty dramatické mikroprocesy.

Položím otázku: proč není dramaturgická sociologie přínosná pro téma práce – sociální problémy? Jedním dechem odpovím. Není přínosná, protože podle dramaturgické sociologie je lidská interakce vždy organizovaná a stabilní, probíhá jako divadelní hra podle scénáře. To vylučuje apriorní dynamiku,

²⁵Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 55 – 67.

nestrukturovanost či problematiku interpersonálních situací. Právě v těchto prvcích ale spočívá geneze sociálních problémů.

Goffmanovi a ostatním interakcionistům je společné to, že nevidí historické okolnosti a institucionální rámec. Nicméně devízou dramaturgické sociologie zůstává, že zaměřila pozornost na sociální chování jedince v lidské praxi a ne v laboratoři.²⁶

2. 4. 3. Etnometodologie

Harold Garfinkel(*1917), nejvýznamější zástupce této interakcionistické varianty, působil na *University of California* v Los Angeles od r 1954. Tento autor vychází z myšlenek Husserla, Schutze a dalších fenomenologů. Vliv na něj měl také Talcott Parsons, který byl jeho profesorem na Harvardu.

Nyní však k podstatě etnometodologie. Etnometodologie se zaměřuje na každodenní realitu. *“Etnometodologické studie analyzují každodenní aktivity jako způsob, jakým členové činí ty aktivity viditelně racionální a sdělitelné pro všechny praktické účely.”*²⁷

Klíčovým pojmem je reflexivita. Je to de facto utváření řádu, systematizace činností našeho života, které sami o sobě nejsou uspořádány. Etnometodologie se pak soustředí kolem tří centrálních termínů: 1) praktické činnosti (*practical activities*) ; 2) svět každodennosti (*practical circumstances*) ; 3) praktické sociologické uvažování (*practical sociological reasoning*). To je doplněno o podkladový vzor (*underlying pattern*) a očekávání v pozadí (*background expectations*). Lapidárně řečeno, podkladový vzor je utajené pozadí v konverzaci, které jakoby orientuje naše jednání. Očekávání v pozadí pak lze popsat jako zakořeněné a zvnitřněné představy jedince o sociálních jevech a o jednání druhých. Je to tedy skrytá podstata každodenního světa.

Garfinkelův styl je v sociologické literatuře popisován jako těžkopádný a složitý. Etnometodologie využívá metody experimentu, protože zastává názor, že je to způsob, jak snadno narušit rutinní tok každodennosti.

Etnometodologové se podívají na obyčejnou každodenní aktivitu a položí si otázku - Jak se děje tato sociální aktivita? Proto je etnometodologie spíše proces,

²⁶Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 67 – 74.

²⁷Tamžež. p. 76.

kterým rozumíme světu. Zkoumá to, co jest považováno za samozřejmé (*taken for granted*). Etnometodologii je možno chápat jako velmi krajní verzi symbolického interakcionismu, která se snaží jít za chápání lidského chování na základě významů konstruovaných jedinci v sociální interakci. Pro etnometodologii není nic samozřejmé, protože každodenní realita neustále podstupuje proces konstruování. Sociální řád neexistuje nezávisle na jedinci – je to stopa idealismu v symbolickém interakcionismu. Etnometodologie sama sebe chápe jako sociologii sociologie. Etnometodologii dále zajímají metody, které používá pozorovaný k vyrovnání se s každodenní realitou.

Za co je etnometodologie kritizována? V zásadě za tyto vlastnosti: etnometodologie sloučila teorii a metodu v jedno, ignoruje vztah jedince a širší skupiny a konečně, etnometodologie podle kritiků, stejně jako dramaturgický přístup, ignoruje makrokosmos.

Etnometodologové na svoji obranu uvádí tezi, že dokud neporozumíme jeden druhému, je ostatní sociologie k ničemu.²⁸

2. 5. Shrnutí

Čtyři uvedené varianty symbolického interakcionismu se liší nejen v tom, co považují za teoretický základ interakcionismu, ale také v pojetí člověka, které z toho plyne.

Chicagská škola koncipuje jedince jako aktivního agenta. Metodologicky Chicagská škola upřednostňuje porozumění lidskému jednání.

Ilowská škola věrna pozitivismu koncipuje jedince jako relativně pasivního, internalizovaného.

Dramaturgický přístup přidal novou dimenzi do interakcionistické tradice – manipulativní sklon lidských bytostí. To upozornilo na chápání světa jako něčeho samozřejmého v čem probíhají významné rituály. Lidé se tak snaží udržet hladkost běhu každodenního života.

Etnometodologie a Harold Garfinkel posunul sociologii ke studiu každodenního světa, praktického uvažování a jazyka, který dává každodennosti řád.

Co je tedy ten společný element těch velmi rozdílných variant? Je to důraz na lidskou interakci jako proces vzájemného sdílení chování spíše než reagování na

²⁸Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk 1977. p. 75 – 81.

slova a jednání ostatních. Toto sdílení je pak nezbytné pro formování společného světa členy té společenské skupiny.

Mám-li závěrem této podkapitoly vyjádřit nějaké resumé, bude znít takto: Symbolický interakcionismus pokládá sociální svět za konstrukci vzniklou společnou činností (interakcí) individuí. Individua interpretují vnější svět jako věci.

3. Typické problémy, které řeší symbolický

interakcionismus

Po teoretické základně symbolického interakcionismu, kterou tvoří druhý oddíl této bakalářské práce, je další kapitola soustředěna na typické problémy či témata, kterým symbolický interakcionismus věnuje pozornost.

Gary Alan Fine z *University of Minnesota* se zabývá tematikou symbolického interakcionismu ve svém příspěvku do kolekce esejů editované Georgem Ritzerem nazvané *Frontiers of Social Theory – The New Synthese*. Příspěvek se jmenuje *Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age*.

Někteří interakcionisté nevidí své chápání sociologie jako teorii, ale spíše jako perspektivu. Důvodem k tomuto je induktivní povaha symbolického interakcionismu.

Protože je symbolický interakcionismus velmi diverzifikován, je třeba najít sjednocující prvek. Tím jsou tři Blumerovy premisy, tj. 1) lidské bytosti jednají k předmětům na základě významů, které mají ; 2) tyto významy jsou odvozeny a vyvstávají ze sociální interakce ; 3) tyto významy se mění v procesech interpretace skrze který se člověk vypořádává s předměty kolem sebe.

Tyto premisy jsou sice u většiny autorů výchozím bodem, nicméně způsob jejich interpretace je velmi různorodý. Jedni považují všechny významy za dohodnuté, druzí, včetně G.A.Fineho, akceptují existenci reálných struktur a omezení.

Nebýt symbolického interakcionismu, soudobá sociologie by vypadala velmi odlišně. Dopad symbolického interakcionismu na sociologii je nejvýznamnější v těchto tematických okruzích: deviance a teorie labelingu ; sociální psychologie, teorie self a identity ; sociologie mentálního postižení a management impression ; sociologie kultury a umělecké tradice ; organizační teorie a vyjednávání řádu ; kolektivní chování a teorie vzniku norem.²⁹

Fine, oproti Meltzerovi, Petrasovi a Reynoldsovi, dělí symbolický interakcionismus *ad hoc* ne na Iowskou a Chicagskou školu, ale na varianty zaměřené buď na **self**, nebo na **situace**. Za zástupce varianty interakcionismu zkoumající problematiku self považuje např. Meada nebo Cooleyho. Naopak mezi sociology zaměřující se na situace se řadí Park a Thomas. Ostatně všichni

²⁹ Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York 1990. s. 119.

symboličtí interakcionisté se kryjí deštníkem Meada, ale ne všem se to úplně daří. Iowská škola se snaží o konceptualizaci a porozumění self. Chicagská škola se zase soustředí na vnější svět, tedy na situace a jejich nastavení, vycházejíce z prací **Parka**. Není proto překvapením, že se Chicagská škola podrobně věnovala studiu městského prostředí. Zatímco zaměření na self je silně infiltrováno sociálně psychologickou kognicí, oproti tomu zaměření na situace je spíše mikrosociologické beze stop sociální psychologie, soustředí se na chování aktéra, nikoliv na kognitivní procesy.

Někteří autoři, včetně Ritzera, vidí symbolický interakcionismus za zenitem. Jiní se pokoušejí o Blumerovu rekonstrukci s velkým podílem sociálních struktur a mikrosociologických témat. Jak píše Fine: „*Blumer není ignorován, ale je rekonstruován.*“³⁰ Fakt, že se symbolický interakcionismus jako celek posunul více k makrosociologii je neoddiskutovatelný. Přestože se symbolický interakcionismus tvářil jako úzký sociologický přístup, má dnes své durkheimovské, simmelovské, weberiánské, marxistické, postmoderní, fenomenologické, radikálně feministické, sémiotické i behavioristické varianty. Tyto velmi proměněné interakcionistické varianty mají často velmi daleko k typickým problémům symbolického interakcionismu.

Zajímavý je také způsob, jakým Fine vysvětluje tuto diverzifikaci - skrze institucionálního rozptýlení na akademické půdě.³¹

Nyní však k ústřednímu tématu této kapitoly. V zásadě jde o šest typických okruhů, kterým se dostává pozornosti symbolického interakcionismu. Jsou to: 1) self a teorie identity ; 2) dramaturgické úvahy a prezentace self ; 3) kolektivní chování a kolektivní akce ; 4) kultura a umění ; 5) sociolingvistické příspěvky ; 6) teorie sociálních problémů.³²

3. 1. Self a teorie identity

Již James, Cooley a Mead připustili myšlenku, že „*self je ragující na a formováno sociálními silami*“.³³ Idea self je centrální pro chápání jedince, pro jeho zapojení

³⁰ Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: Frontiers of Social Theory: The New Syntheses. Ed. George Ritzer. New York 1990. s. 120.

³¹ Tamtéž. s. 121.

³² Tamtéž. s. 122 – 130.

³³ Tamtéž. s. 122.

do situace. To zapojení do situace řešili např. Cooley - zrcadlové já ; Mead – generalizovaní druhí a hraní rolí ; Hewitt – dělání rolí.

Přední autoři tohoto tématu se vyjadřují bipolárně. Na jedné straně Ralph Turner, Viktor Gecas a Louis Zurcher zkoumají plynulost konstrukcí rolí pro jedince. Jde o prostorovou, institucionální a časovou stabilitu těchto rolí. Soustředí se na symbolický a kulturní význam self. „*Self není objekt, který má význam, ale je konstrukt, který je nadán významem skrze vazby, ve kterých je začleněn.*”³⁴

Na druhé straně pak Sheldon Stryker a Morfia Rosenberg zastávají strukturální symbolický interakcionismus. Vidí roli naopak jako tvořící a měnící představy self. Slabší stránka tematiky je její názvosloví. Literatura totiž není přesná co se týče používání pojmů *self*, *identita* a *role*. Fine se domnívá, že teorie self se rozroste ke studiu emocí a organizací. Organizace totiž self ovlivňují. Typické v tomto pak jsou církev, rodina, vzdělávací ústav či pracovní místo. Self je zkrátka nevyhnutelně usazeno v institucionálních podmínkách, ve kterých probíhají různé úrovně interakcí.

3. 2. Dramaturgické úvahy a prezentace self

U základů této problematiky je nevyhnutelné jedno jméno – Erving Goffman. Ovlivněn Blumerem, Meadem, Cooleyem, Hughesem, ale i Simmelem a Durkheimem a pochopitelně Schutzem. Teprve v 80. letech byl rozpoznán význam Goffmana pro perspektivu symbolického interakcionismu, ale i ostatních sociologických směrů. Goffmanova kniha *The Presentation of Self in Everyday Life* z roku 1956 nese velmi starou myšlenku, že lidská bytost je vysoce uvědomělá a manipulativní. Pro zajímavost, toto lze nalézt v Evropské tradici např. u Platóna, Hobbese, Smitha, Diderota a také Rousseaua.

Interpretativní sociologové u Goffmana našli to, co hledali - masky, představení, strategie jednání atd. Postupně se Goffman včlenil do sociologie a jeho atraktivita klesla. Přesto tím nejsou dramaturgické úvahy vyčerpány.

Silnou pozici v dramaturgických úvahách obsazuje sociologie rétorických strategií (*rhetorical strategies*). Souvisí to s managementem dojmů (*impression management*) a problematikou vysílání a přijímání znamení. Dochází k posunu

³⁴Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York 1990. s. 123.

interpersonálních interakcí na makrosociologickou úroveň. K rétorickým strategiím se pak váže jméno Kennetha Burkeho.

Velkou práci odvedli Scott a Lyman a jejich zpracování konceptu vysvětlení (*accounts*). Usilují o porozumění procesu vysvětlování, který slouží lidským bytostem k nápravě představ, které o nich ostatní mají. De facto jde o omluvu či ospravedlnění. Tyto myšlenky poté pronikly do prací věnovaných problematice vražd, školního života, znásilňování a padělání.

Zajímavý pro tuto práci je poznatek, který později rozeznali někteří sociologové, totiž, že zmíněné vysvětlení lze aplikovat nejen na jedince, ale také na arény sociálních problémů (*social problems arenas*). Připomenu zde jméno **Gusfielda**, kterému se dostane dále v práci dostatečné pozornosti.

Vysvětlení jsou sociálně usazena, jsou součástí usmíření (*aligning*). U širších sociálních jednotek můžeme odkrýt roli aktéra jednajícího ve jménu kolektivu skrze tzv. rámce vysvětlení (*the accounts framework*).

3. 3. Kolektivní chování a kolektivní akce

Blumerova makrosociologie zdůrazňuje kolektivní chování, které analyzoval skrze řetězení linie kolektivních akcí. Tuto myšlenku převzali také jeho studenti Ralph Turner, Tamotsu Shibutani a John Lofland. Podstatným prvkem problému kolektivního chování je vznik symbolického významu. Zdánlivě iracionální chování typické pro kolektivní akce nelze jednoduše analyzovat prostřednictvím modelu racionálního aktéra. Je třeba vzít v potaz, že kolektivní jednání je založeno na dynamice konsensuálních symbolických významů. Mohu vyjmenovat alespoň nejdůležitější teorie kolektivního chování, které spoléhají na dynamiku interakce a konstrukci a vyjednávání významů. Vznik norem zkoumal Turner a Killian, rámcové analýzy patří ke Snowovi a kolektivu spolupracovníků, konvergenční teorie pak souvisí s McPhailem a Millerem.

U dalších je pak silnější důraz kladen na konstrukci významů (např. Fine 1985, Shibutani 1966, Paine 1968, Szwed 1966).

Důraz na kolektivní chování je důkazem přesahu symbolického interakcionismu do makrosociologie.

V typické kolektivní akci odpovídáme okamžitě, následovně, fyzicky. V tom smyslu také formujeme naše budoucí akce. Volba jednotlivců může být pevně ohraničena a davové chování tak není jen součtem individuálních voleb.

David Snow a kolegové vymysleli dobrý přístup ke kolektivnímu chování jako k následkům rámců porozumění. Lapidárně řečeno, typ situace a předpoklad pochopení v daném rámci ovlivňuje výsledky té akce.

Teprve propojení významu do rámce, který aktér používá s kódy, které jsou kolektivně dodržovány, umožňuje porozumění tomu, je-li např. možné uchýlit se k protestu či násilí. Rámcové analýzy neovlivnily sociologii nějak výrazně, ale v tematice kolektivního chování jsou relativně významným příspěvkem, protože významy se generují skrze interpretaci, která je aktérům společná.

3. 4. Kultura a umění

Sociologická perspektiva, která vyzdvihuje symbolické a skryté významy má výhodu v porozumění symbolickým výtvorům. Symboly se nezabývá jen symbolický interakcionismus, ale také francouzský strukturalismus nebo etnometodologie.

Jen pro zajímavost, Blumerův první empirický výzkum studoval filmovou produkci Payneho Funda. Později Blumer zkoumal sociální organizaci symbolického světa pomocí módy.

Neoddiskutovatelně největší přínos pro studium kultury a umění měl Howard Becker a jeho dílo Světy umění (*Art Worlds*³⁵). Becker se domnívá, že části světa umění lze chápat jako sociální světy. Sic interakcionista, poukázal Becker na strukturální charakteristiky světa umění, které se projevují vznikem uměleckých stylů a směrů. Tyto styly nejsou neměnitelné či neprolomitelné. Ba naopak, tyto umělecké konvence jako kdyby v sobě nesly předurčení k překonání. K tomu ale jedinec potřebuje síť příznivců, aby se mohl chovat deviantně vůči těm konvencím a tím produkovat nové umění.

V sociologii kultury a umění dominoval přístup tzv. produkce kultury (*production of culture*³⁶). Tento přístup analyzuje produkci umění stejně jako jiné produkční odvětví. Avšak tento přístup nese dvě verze. První, strukturální verze, se snaží o porozumění organizačních omezení v produkci kultury. Druhá, relevantnější verze, analyzuje, jak je produkována kultura na interakční, vztahové a interpersonální úrovni. Největší slabinou přístupu *produkce kultury* je jeho

³⁵Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York 1990. 127

³⁶Tamtéž

neochota zabývat se estetikou. Ta pramení z relativistické víry v nemožnost rozeznání produkce v mezích univerzálních estetických hodnot.

V posledních dekáдах se sociologie kultury jeví jako významné téma interakcionismu, prohlubuje vazbu mezi lidskými bytostmi a sociálními vědami. Úkol symbolického interakcionismu se pak skrývá v jeho názvu. „*Jak jsou symboly funkcí interakce, a jak je interakce následkem symbolického zobrazení.*”³⁷

3. 5. Sociolingvistické přístupy

Každý přístup zvýrazňující existenci symbolů v sociálním řádu musí logicky zaměřit pozornost na nejzřejmější a nejdůležitější symbolický systém - jazyk. Jazyku se detailně věnuje etnometodologie ve svých konverzačních analýzách. Konverzační analýzy usilují o rozpoznání modelů pro používání jazyka v každodenním životě, je to tedy analýza jazyka na mikrosociologické úrovni. Etnometodologové se snaží narušit nebo prolomit běžnou linii konverzace a tím poznat její skryté aspekty.

Další sociolingvistický přístup vychází z Edwarda Sapira a Benjamina Whorfa. Ti předpokládají, že jazyk a vnímání jsou úzce spjati. Sociální potřeby působí na jazykové zpracování a dostupné jazykové pojmy určují, co jsou členové té které skupiny schopni vnímat. Jazyk je tím zapleten do sociální konstrukce významu.

Nyní však zpět ke konverzační analýze. Tu integrovali do symbolického interakcionismu členové Santa Barbarské školy (*Santa Barbara school*)³⁸. Santa Barbarská škola spojuje etnometodologii se symbolickým interakcionismem. Tato škola aplikovala v sociolingvistice myšlenku, že autorita, gender nebo sociální pozice ovlivňují použití jazyka.

Erving Goffman byl ovlivněn antropologickou sociolingvistikou Williama Labova. Goffman se díky tomuto vlivu zajímal o význam fenoménu hovoru pro strukturování významu. Zkoumal např. způsoby nápravy u jedinců, kteří se dopustili nějakého lingvistického deliktu.

³⁷Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York 1990. s. 128.

³⁸Tamtéž s.129.

Situační zaměření je také spojeno s dynamikou dětské jazykové praxe, totiž role hovoru ve vzniku smyslu pro společnost. „*Hovorem, nikoliv chováním se aktér učí tomu, co od něj ostatní očekávají*“.³⁹

Budoucnost sociolingvistiky je v propojení mikro a makro úrovně, protože mikroúroveň – hovor, strukturuje makroúroveň – sociální organizaci. Náplní by tedy mělo být spíše umístění hovoru v časoprostorovém kontinuu.

3. 6. Teorie sociálních problémů

Sociální problémy jsou hluboce interakcionistické téma. Tomuto tématu se dokonce dostalo vlastního periodika nazvaného *Social Problems*.

V této části se však sociálním problémům nebudu věnovat podrobněji, protože jim patří další dvě kapitoly, tj. kapitoly 4 a 5. Na tomto místě chci pouze zdůraznit, že právě tematika sociálních problémů je silně zajímavá v perspektivě symbolického interakcionismu, což svým způsobem legitimizuje tuto práci jako celek.

Převrat znamenal výklad Howarda Beckera a jeho **teorie nálepkování** (*labeling theory*)⁴⁰, která měla velký dopad na tuto tematiku především v 60. a 70. letech, kdy se tak dostalo pozornosti fenoménům jako jsou mentální postižení, kriminalita nebo sexuální deviace.

Becker rozpoznal, že veřejnost je tím, kdo označuje devianta. Teorie nálepkování je v jistém smyslu Durkheimova společenská potřeba třídy deviantů, která slouží k udržení zdravých norem v komunitě.

V současné době však teorii labelingu vystřídal makrosociologický přístup k sociálním problémům. Ústředním tématem je porozumění tomu, proč je jedno dysfunkční chování chápáno jako sociální problém a jiné ne.

Spector a Kitsuse se zaměřují na konstruování sociálních problémů. Tento konstruktivismus je pak klíčový pro další rozvoj tematiky sociálních problémů v symbolickém interakcionismu.

Došlo také k propojení interakcionismu s rétorickými strategiemi Kennetha Burka, o kterých jsem psal v části 3.2. věnované dramaturgickému přístupu. Fine se domnívá, že svět známe pomocí metaforických konstrukcí, které si o tom světě

³⁹ Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York 1990. s.129.

⁴⁰ Tamtéž s. 130.

vytváříme. Akademici a aktéři sociálních hnutí používají rétorické strategie k dosažení shody potřebné k aktivaci jednání.

Fine rozděluje přístup k sociálním problémům jednoduše – na **teorii labelingu** a na **sociální konstruktivismus**. To se objeví i v části věnované koncepci Spector a Kitsuseho, protože ti svoji koncepci sociálních problémů odvozují mimo jiné vymezením se vůči teorii labelingu.

Podstatné je, že v tematice sociálních problémů se podařila integrace makrosociologických otázek do symbolického interakcionismu.

3. 7. Prognóza potenciálních témat symbolického interakcionismu

Gary Alan Fine ve své prognóze uvádí tři tematické okruhy, které mají potenciál budoucího rozvoje v perspektivě symbolického interakcionismu.

Jsou to: ***Nové přístupy k etnografii, Emoce , Organizace.***

3. 7. 1. Nové přístupy k etnografii

Etnografie byla standardní výzkumnou metodou aplikovanou v interakcionistických výzkumech. Etnografie se ovšem znatelně proměnila. Nejvýrazněji se toto projevilo ve zvýšeném důrazu na teorii a ve větším sebeuvědomování si role badatele jako autora a jako svědka. Sociologové na rozdíl od antropologů dbají na teoretické základy etnografie. Model vyvstává ze sesbíraných dat, etnografie je tak induktivního charakteru. Stejně tak tedy i symbolický interakcionismus, jak jsem uvedl v prologu této části o typických problémech symbolického interakcionismu. Do centra pozornosti etnografických studií se díky tomu dostal výcvik leteckého personálu, studenti semináře, RPG hry (*role-playing games* - hry na hrdiny) nebo kultura malé skupiny. Současná etnografie je následkem svého vývoje směsicí čtení sociální reality a introspektivních prvků, které chtějí porozumět aktérovi a má tak potenciál k prohloubení vědomostí platných pro symbolický interakcionismus.

3. 7. 2. Emoce

Symbolický interakcionismus se soustředil na dvě ze tří složek lidské aktivity - kognici a chování. Třetí složka - emoce, zůstala dlouho v pozadí zájmu. Tomuto tématu se dostalo dostatečné pozornosti teprve v 70.letech, předtím to bylo výsostně psychologické téma. Jeho stopu lze však najít již u Cooleyho. V roce

1979 Shott a Hochschild téměř současně v *American Journal of Sociology* zveřejnili příspěvek, který vyzýval k prozkoumání problematiky emocí z perspektivy symbolického interakcionismu. O něco později Gordon poukázal na tři základní témata, která považoval za nejdůležitější pro zkoumání emocí. Jsou to: 1) sociálně vytvořená diferencovanost emocí ; 2) socializace emocí ; 3) sociální spravování (*management*) emocí. To vše pak dopadlo na prvky dramaturgického přístupu k sociologii. Konkrétně na to, že emoce jsou návodem, který dávají aktéři svému okolí, a že sociálního vyjádření emocí je naučeno socializací. Vyjádření emocí je obsahem symbolických transakcí. Stranou zůstává fakt, že se studium emocí institucionalizovalo u Americké Sociologické Asociace. Podstatnější je to, že studium emocí se stalo emblémem ve vztahu symbolického interakcionismu a sociální psychologie. Výzvou tedy zůstává prozkoumat transakci emocí uvnitř sociálních organizací a institucí a tedy další propojení mikro a makro sociologických témat.

3. 7. 3. Organizace

Studium organizací a aktérů uvnitř organizací se stalo pro symbolický interakcionismus prominentním tématem. David Maines se koncentroval na toto téma ve svém článku v *Annual Review of Sociology* nazvaném *Social Organization and Social Structure in Symbolic Interactionist Thought* v roce 1977. Upozornil na potřebu prozkoumání celé řady sociálních jednotek jako jsou kolektivní akce, vyjednaný řád či závazek k organizaci.

V 80. letech se prosadil přístup vycházející z kulturní metafory. Pozornosti se také dostalo vyjednanému a symbolickému charakteru organizací. Badatelé docházeli k závěrům, že organizace jsou v podstatě anarchistické se slabými vazbami a vlastní rozpoznatelnou kulturou.

Dostalo se tak na studium restaurací, psychiatrických klinik, uměleckých kruhů, prodavačů ojetin či sociálních pracovníků. Průvodci k tomuto byli vyjednaný řád, omezení a symbolické významy.

Aktéři jsou omezováni strukturou, ale přesto jednají. To je gró tohoto tématu.

Co se týče aktuální problematiky a možnosti rozvoje, dochází k začlenění ekonomické racionality jako determinanty jednání. Právě ty studie organizace, které berou v úvahu ekonomické realie, management, práci a pracovní praxi jsou

plodné pro interakcionistické studium organizací. Příklad do budoucna je např. možnost prozkoumání byrokracie, autority či ekonomických reálií organizací.⁴¹

⁴¹ Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York 1990- p. 131 – 136.

4. Koncepce sociálních problémů

4. 1. Herbert Blumer a sociální problémy jako kolektivní chování

Základní teze Blumerovy koncepce zní: „sociální problémy jsou zásadně produktem procesu kolektivní definice místo toho, aby existovaly nezávisle jako objektivní sociální uspořádání s vlastním vnitřním charakterem.“⁴² Zformováním této teze Blumer způsobil drastické přeorientování sociologie v této tematice. Standardně se totiž sociální problémy vysvětlovaly poukázáním na objektivní podmínky vzniku sociálních problémů tkvících ve tkanivu společnosti. Takové podmínky vedoucí ke vzniku sociálních problémů jsou pak chápány jako společnosti škodlivé a zhoubné. Sociologie pro toto používá termíny *dysfunkce*, *deviace*, *patologie* nebo *desorganizace*. Blumer tento přístup kritizuje pro neporozumění podstatě sociálních problémů. Argumentuje, že sociologové zkoumají sociální problém až poté, co jej tak označí společnost. Sociologové se otáčejí za tím, co plyne se společností a v ní jako sociální problém. Pro příklad mohu sáhnout do aktuální problematiky. Globální oteplování a změna klimatu jsou tématem společenských věd velmi krátkou dobu, přestože je to jev výrazně dlouhodobější. Blumer píše, že tři nejvýznamější koncepty sociálních problémů – deviace, dysfunkce a strukturální napětí jsou neschopny identifikovat sociální problém. Nedokáží vysvětlit, proč některé příklady deviace, dysfunkce nebo strukturálního napětí dosáhnou označení sociálního problému a jiné ne. Neschopnost identifikace sociálního problému by měla logicky vyústit v zaměření se na proces, kterým ten problém rozezná společnost. To se ovšem nestalo a Blumer to kritizoval. Za druhé, sociologové hledají objektivní podmínky sociálního problému. Tím, kdo určuje sociální problém však nejsou podmínky, jako např. míra působení, druh participujících lidí, jejich počet, typ a sociální charakteristika. Sociální problém určují lidé v kolektivní definici. Sociální definice je to, co dává sociálnímu problému jeho podstatu, formuje přístup k němu a také opatření směřující k tomuto problému. Za třetí, sociologové se domnívají, že

⁴² Blumer, H.: Social Problems as Collective Behavior. In: *Social Problems* 18, 1970-1. s. 298.

jejich rozpoznání povede k aplikaci opatření efektivních pro řešení těch konkrétních sociálních problémů. Neuvědomují si ale, že řešení sociálního problému je de facto střetem odlišných a konfliktních zájmů, záměrů a cílů. Následně, střet těchto zájmů rozhoduje o tom, jak se společnost s tím kterým sociálním problémem vypořádá. Vysvětlení sociálních problémů pomocí objektivních podmínek tyto střety nerespektují, i proto jsou neefektivní.⁴³

Pro Blumera byly tyto chybné přístupy inspirací k rozvoji vlastních tezí, tj. sociálních problémů jako produktů kolektivních definicí. Proces kolektivní definice determinuje kariéru a osud sociálního problému od jeho vzniku k jeho zániku.

Samotný proces kolektivní definice sociálního problému Blumer rozděluje na pět etap: objevení se sociálního problému ; legitimizace ; mobilizace jednání ; formování oficiálního plánu jednání ; implementace oficiálního plánu.

4. 1. 1. Objevení se sociálního problému

Sociální problém vzniká v procesu definice, ve kterém jsou vyzdviženy (*picked out*) dané podmínky a identifikovány jako sociální problém. Zkušenosti ukazují, že rozpoznání a vyzdvižení sociálního problému společností je vysoce selektivní proces. Vysoká koncentrace škodlivých faktorů nemusí nutně znamenat objevení se sociálního problému. O pozornost totiž většinou bojuje více témat s potenciálem označení sociálního problému. Máme jen velmi řídké poznatky o roli relevantních faktorů jako jsou míra agitace za uznání sociálního problému, násilí použitému proti této agitaci, o vlivu ostatních zájmových skupin, politických osobností a organizací nebo masmédií.

4. 1. 2. Legitimizace sociálních problémů

Společnost dává vzniknout sociálním problémům v selektivním procesu, kdy se musí problematika prosadit. Nemá-li však problém bezprostředně zaniknout, musí se dostatečně legitimizovat. Jinými slovy musí získat dostatečný souhlas v arénách veřejných diskuzí (*arenas of public discussion*). Typická aréna veřejných diskuzí je složena z institucí jako jsou kostel, škola, média, úřady, legislativní orgány atd. Jestliže se ten problém nedokáže dostatečně legitimizovat, ustupuje ze scény a hyne mimo arénu veřejných úvah (*arena of*

⁴³ Blumer, H.: Social Problems as Collective Behavior. In: *Social Problems* 18, 1970-1. s. 298 – 300.

public consideration). Proto je mnoho problémů s potenciálním označením „sociální“ potlačeno, jiné bojují o respekt a legitimizaci, další zase nenápadně upadnou v zapomnění. Blumer dodává, že také proces legitimizace je velmi selektivní a víme o něm velmi málo, pročež skýtá potenciál rozvoje pro symbolický interakcionismus a jeho studium sociálních problémů.

4. 1. 3. Mobilizace jednání

Jestliže sociální problém zvládl úspěšně absolvovat fázi vynoření se a také fázi legitimizace, stává se předmětem vyjednávání, kontroverzí, diskusí atd. V těchto procesech může dojít k přehnaným požadavkům nebo deformaci či překrucování skutečného stavu problému. Tyto procesy pak probíhají opět v rámci arény veřejných diskuzí. Díky pozornosti, které se těm problémům dostává dochází k mobilizaci jednání zaměřeného k sociálnímu problému.

4. 1. 4. Formování oficiálního plánu jednání

Oficiální plán jednání je výsledkem předcházejících procesů. Je to de facto odpověď na oficiální verzi definice toho problému. Tato oficiální definice je vyjádřením vnímání problému společností skrze její zástupce. Pro lepší pochopení uvedu příklad z aktuálního světového dění. Americká ekonomika se nyní nachází v recesi, což je pro americkou společnost zcela jistě sociální problém, protože je to jev, který se „dotkne peněženky“ každého občana. To, že je ekonomika v recesi je oficiální definice Americké centrální banky. Oficiálním plánem jednání vycházejícím z této definice je pak mimořádné snížení úvěru bankám a finančním firmám. To je opatření přijaté poprvé od pádu burzy v roce 1929, opatření, které má pomoci vyrovnat se společnosti s ekonomickou recesí. Oficiální plán jednání je obvykle výsledkem smlouvání mezi jednotlivými zájmovými skupinami, takže v důsledku je oficiální plán ovlivněn kompromisy, výhodami, kompenzacemi negativních dopadů nebo delegováním zodpovědnosti.

4. 1. 5. Implementace oficiálního plánu jednání

Oficiální plán se procesem uvedení v praxi modifikuje. Skupiny, které cítí, že implementace může omezit jejich výhody se této implementaci snaží více či

méně zabránit. Naopak skupiny, které cítí šanci na posílení svých výhod nebo vytvoření nových příležitostí tuto implementaci podporují.

4. 1. 6. Shrnutí

Přístupy, které podrobil Blumer kritice nejsou zcela bezcenné. Mohou být zdrojem informací o konkrétním sociálním problému. Avšak i tyto informace mohou tento samotný problém ovlivnit tím, že je různí aktéři použijí v procesu definování. Může tak dojít k ignorování, překroucení nebo přehnanému zdůraznění těchto informací, jak jsem psal v odstavci o mobilizaci jednání. Tak tedy pokusy o pojetí sociálních problémů skrze deviaci, dysfunkci či strukturálního napětí vysvětlují mylně, pomocí sociální struktury něco, co je ve skutečnosti procesem kolektivní definice.

4. 2. Timothy Ingalsbee

Přestože se Timothy Ingalsbee nezabývá přímo sociálními problémy, patří mu právem místo v této práci. Zasloužil se o to tím, že silně navazuje právě na Blumera a jeho koncepci kolektivního chování aplikuje na problematiku sociálních hnutí. Návaznost na Blumera spočívá v tom, že v procesech kolektivního chování vytváří aktéři sdílené standardy té činnosti, skrze které pak dochází ke shodné interpretaci. Ingalsbee kombinuje symbolický interakcionismus a Colemanovu teorii racionální volby. Ta totiž také bere v úvahu zdroje. Těmi jsou pro Ingalsbeeho symboly, v tom je propojení s Blumerem.

Své myšlenky Ingalsbee přehledně zpracoval v článku *Resource and Action Mobilization Theories : The New Social-Psychological Research Agenda*, který vyšel v *Berkeley Journal of Sociology* v roce 1994..

Nárůst výskytu Nových sociálních hnutí (*New Social Movements*) odhalil selhání klasických sociologických teorií. Tyto teorie totiž ztratili oporu, kterou jim byla obecná víra aktérů nebo jejich jednotné vědomí.

Ingalsbee věnuje pozornost teorii mobilizace zdrojů (*Resource Mobilization Theory*), teorii mobilizace jednání (*Action Mobilization Theory*) a konečně pak vytváří syntézu těchto dvou teorií.

Nejprve tedy k teorii mobilizace zdrojů. Tato teorie záměrně vynechala sociálně-psychologické prvky jako je vědomí a ideologie. Namísto toho se soustředí na

mikroproces mobilizace zdrojů. Tato teorie totiž chápe proces mobilizace jako odraz dominantního vědomí konzumní a technokratické společnosti. Je třeba připomenout, že NSM se počala vyskytovat v 60. letech. Tato teorie byla detailně rozpracována McCarthym a Zaldem, kteří se zaměřili na byrokratické, racionální a ekonomické prvky motivace k mobilizaci. Jejich teorie sociálních hnutí bývá nazývána podnikatelskou verzí. Poukazují na nutnost institucionálního prosazení hnutí.⁴⁴ Organizace tak musí zmobilizovat své zdroje ve prospěch akce. To je ovšem neoddelitelné od vědomí aktérů, protože právě oni tyto zdroje úmyslně mobilizují. Tucker k tomu trefně poznamenal: *„Ideologie je symbolickým předpokladem pro existenci zdrojů, protože ty napomáhají ve strukturování rozhodnutí o tom, které zdroje mobilizovat, a které strategie jsou legitimní a nelegitimní.“*⁴⁵ Ingalsbee tedy poukazuje na potřebu sociálně-psychologické dimenze soustředící se na dynamiku hnutí, protože jedině tak lze analyzovat, proč a jakým způsobem jsou jednotlivé zdroje mobilizovány.

Nyní k teorii mobilizace jednání. Došlo k posunu od analyzování struktury sociálních hnutí k sémiotice kolektivních akcí. Sociální hnutí tak začala být nahlížena jako systémy kolektivních jednání. Tato teorie je založena na aktérovi, který mobilizuje jednání, a tím vnáší život do sociálního hnutí. Aktér je tedy zdrojem kolektivního jednání. Tato teorie bere v úvahu motivy aktéra. *„Mobilizace kolektivní akce je účelná aktivita odrážející v různé míře ideologickou víru aktérů, jejich hodnoty a cíle.“*⁴⁶

*„Proto je jejich kolektivní jednání konsensuální, jejich symbolické projevy reprezentují jejich ideologickou spřízněnost či kolektivní vědomí toho hnutí.“*⁴⁷

Teorie mobilizace jednání se tedy překrývá se symbolickým interakcionismem v oblastech významů, symbolů a jejich interpretování. Totiž kolektivně strukturovaná forma toho hnutí a jeho jednání je proces symbolizující aktérovo kolektivní ideologické vědomí.

Význam (*meaning*) a jeho role v sociálním hnutí je další bod, který se pokusím ve zkratce vystihnout. Významy ve hnutí jsou totiž konstruovány kolektivně v procesech interakce. Tyto významy se objevují ze symbolických interakcí při

⁴⁴ Srovnej: Znebežánek, F.: Sociální hnutí. 1. vydání. Praha 1997. s. 140.

⁴⁵ Ingalsbee, T.: Resource and Action Mobilization Theories: The New Social-Psychological Research Agenda. In: Berkeley Journal of Sociology, 1993-1994, Vol. 38. s. 140.

⁴⁶ Tamtéž s. 141.

⁴⁷ Tamtéž s. 142.

plánování a aplikaci kolektivních akcí. Zpětně pak tyto konstruované ideologické významy ovlivňují probíhající interakce. Je to de facto subjekt-objektový dualismus sociálního konstruktivismu, neboli produkt působící zpětně na producenta.⁴⁸

Ingalsbee poukazuje na tři pojmy v souvislosti s motivací aktérů pro zapojení do kolektivního jednání. Jsou to: identita ; autonomie ; solidarita. Jsou to prvky směřující k vzorově očekávanému jednání. Aktéři vyvíjí snahu k prosazení ideologických principů v kolektivním jednání.

Identita je podle Meluchiho(1980) schopnost bránit se a vynucovat si. Z tohoto pramení sklon ke kolektivním akcím. Identita aktivně konstruuje aktérovo vědomí a podněcuje ho tak k zapojení do kolektivních akcí. S takovým zapojením může být dokonce spojeno konstruování nové identity, identity participanta na kolektivním jednání sociálního hnutí. Ingalsbee dokonce vidí vytvoření nové kolektivní identity participantů jako důležitý prvek ve své vlastní podstatě, protože mnoho Nových sociálních hnutí si právě toto kladlo za cíl.

Autonomie je potřebná k individuálnímu i kolektivnímu sebeurčení. Bez autonomie by totiž k takovému sebeurčení nemohlo dojít. Z pozice aktéra je pocit autonomie důležitý psychologický požitek a podněcuje tak k pokračování na kolektivních akcích. Ze strany hnutí je pak aktérova touha po osobní a politické autonomii dobrým zdrojem pro rekrutování dalších sympatizantů.

Solidarita je prvek, který motivuje aktéry ke kolektivnímu jednání. V kolektivním jednání je vždy přítomna, spekulovat se dá o její míře. Dovolím si však tvrdit, že s rostoucím rizikem pro aktéry zároveň roste jejich vzájemná solidarita. *„Konstrukce nové kolektivní identity záleží na vzniku autonomního interakčního prostoru pro vybudování skupinové solidarity na základě identity, zatímco formování nové solidarity koření z autonomního procesu identifikace a definování témat toho hnutí, jeho organizování, taktiky a strategií.“⁴⁹*

4. 2. 1. Syntéza teorie mobilizace zdrojů a teorie mobilizace jednání

Zatímco mobilizace zdrojů vyzdvihuje praktické zdroje, jako jsou peníze, technické prostředky, zázemí, politická moc atd., teorie mobilizace jednání

⁴⁸ Srovnej.: Kabele, J.: Sociální konstruktivismus. In: Sociologický časopis, 1996, Vol. 32. s. 317.

⁴⁹ Ingalsbee, T.: Resource and Action Mobilization Theories: The New Social-Psychological Research Agenda. In: Berkeley Journal of Sociology, 1993-1994, Vol. 38. s. 147.

naopak vyzdvihuje symbolické zdroje. Některé symboly jsou podle Ingalsbeeho akceschopné (*actionable*). Ingalsbee tyto symboly doporučuje nadále zkoumat a poukazuje tak na symbolické zdroje (*symbolic resources*). Zucher a Snow poukázali na možnou důležitost symbolických zdrojů. To jsou zdroje, které pomáhají fyzicky i psychologicky organizovat, jednotit a pobízet aktéry ke kolektivní akci. Zároveň se také vytváří společná identita, která je klíčová pro úspěšné kolektivní formulování sociálních problémů.⁵⁰

Ingalsbee nabádá k obrácení pozornosti na sociální interakce a procesy, které uvnitř hnutí formují kolektivní jednání. Koncept symbolických zdrojů, který navrhl je spojnice mezi teoriemi mobilizace zdrojů a mobilizace jednání. Symbolické zdroje se tak mohou stát objektem zkoumání.

4. 3. Malcom Spector a John I. Kitsuse

Malcom Spector a John I. Kitsuse ve své knize *Constructing Social Problems* vycházejí z Blumerova chápání symbolického interakcionismu. V jistém smyslu dovádějí Blumerova východiska do krajnosti. Cílem jejich práce je poskytnout adekvátní definici sociálních problémů a připravit tak půdu pro empirické zkoumání těchto fenoménů. Spector a Kitsuse jsou, jak lze vyvodit z jejich blumeriánských prvků, v opozici vůči funkcionalistickému chápání sociálních problémů. Funkcionalisté soustředí se na identifikaci objektivních sociálních podmínek, které pro ně jsou zdrojem sociálních problémů, se nedokázali vyrovnat s procesem definice. Spector a Kitsuse naopak právě v definici spatřují jádro problematiky. V praxi je podle nich konstruování definice tím, o co bojují různé zájmové skupiny. Tento proces, který zdůraznil již Blumer, má mnoho vrstev. Spector a Kitsuse však vyzdvihují to, že definice je dosažena procesem konstruování skrze aktivity, které jsou empiricky pozorovatelné.

Své úvahy Spector s Kitsusem ilustrují pomocí funkcionalistického a normativního přístupu, vůči kterým se vymezují.

Funkcionalisté se soustředili na odhalení a vysvětlení podmínek nebo chování, které brání naplnění společenských cílů, či vychylují společnost z rovnováhy nebo jí destabilizují. Centrální pojmy z hlediska sociálních problémů tedy jsou dysfunkce či patologie. Oproti tomu Chicagská škola symbolického

⁵⁰ Ingalsbee, T.: Resource and Action Mobilization Theories: The New Social-Psychological Research Agenda. In: Berkeley Journal of Sociology, 1993-1994, Vol. 38. s. 142 – 147.

interakcionismu, zaměřená na studium městského prostředí, se v tematice sociálních problémů orientuje spíše na sociální desorganizaci. Jádrem normativního přístupu je založeno na roli hodnot v definici a analýze sociálních problémů. Principem tedy je použití normativních standardů jako základu pro definování sociálních problémů. Jde tedy o hodnotový konsensus. U funkcionalistů je klíčové slovo široce sdílené (*widely shared*), u hodnotově - konfliktologické školy je to významný počet (*considerable number*) lidí. Je zde tedy kvantitativní kritérium.

Ovšem oba přístupy se pokouší identifikovat ten sociální problém přímo, bez pomoci zprostředkovatele. Oba přístupy předpokládají, že aktivity v procesu definování jsou aktivitami členů společnosti. Sociologové tak nemají zkoumat ty objektivní podmínky, ale jednání lidí v souvislosti s těmito podmínkami. Funkcionalistické hledisko není docela zavrhnuto. Je spíše chápáno jako způsob nahlížení světa, aplikace sociologie či směr intelektuální aktivity.

4. 3. 1. Hodnotově-konfliktologická škola (*value-conflict school*)

Hodnotově-konfliktologická škola považuje sociální problém za subjektivní stav. Tento přístup tedy důsledně odlišuje objektivní podmínky od procesu definování těchto podmínek ve smyslu sociálního problému. „*Sociální problém znamená nějakou sociální situaci, která přitáhne pozornost významného počtu kompetentních pozorovatelů uvnitř společnosti a dovolává se jejich požadování rekonstrukce a nápravy např. sociální nebo kolektivní akcí nějakého druhu*“⁵¹.

Podstatou je sociálně-psychologický charakter této definice, protože sociální problém zde není čistě objektivní situace, ale spíše vědomí těch členů uvnitř společnosti. Tuto definici lze kritizovat. Mohou se totiž vyskytnout případy sociálních problémů, kdy pro prosazení není rozhodující významný počet participantů, ale stačí malá, dobře organizovaná a efektivní skupina.

Pro účely této práce však není tak důležité zpochybňování tohoto přístupu. Důležitý je spíš důraz na konstruovanou povahu definice sociálních problémů členy společnosti, přičemž tyto konstrukce odrážejí hodnotové soudy participantů. To se také stalo Spectorovi a Kitsusemu živnou půdou pro další rozvoj jejich teorie sociálních problémů. Jinými slovy, definování podmínky jako

⁵¹ Spector, M., Kitsuse, J: *Constructing Social Problems*. New York 1987. s. 41.

sociálního problému není způsobeno tou podmínkou samotnou, ale členy té společnosti.

Ten hodnotově-konfliktologický přístup říká, že podmínky, které vedou k sociálnímu problému mohou být fyzické, genetické, fyziologické, psychologické, medicínské nebo technologické, ale proces, kterým se těmto rozmanitým podmínkám dostane pozornosti je čistě sociální.

Současná tvorba autorů řadících se k hodnotově-konfliktologickému přístupu klade ještě silnější důraz na proces definování. Došlo také k posunu v chápání objektivních podmínek. Jestliže v minulosti byly chápány jako reálné hrozby, v současnosti se transformovaly spíše do víry v hrozbu. Typickým důkazem tohoto je obrat „ve většině případů“, který lze v literatuře najít. Spector a Kitsuse zmiňují další nejvýznamnější badatele v oblasti procesu definice. Jsou to podle nich Hewitt a Hall, pro které je definice konstrukcí kauzálního vysvětlení problémové teorie. Ross a Staines se soustředí na politický rozměr procesu definování. Westhues pak klade důraz na praktický rozměr definice sociálních problémů jako systémových nákladů.⁵²

4.3.2. Teorie labelingu

Tato teorie je typickým a důležitým zástupcem přístupu založeném na sociální definici.

Sociální problémy a deviace jsou produktem sociálních procesů, ve kterých členové společnosti rozpoznají, interpretují a hodnotí chování, osoby nebo podmínky jako problematické. Labeling tedy není vysvětlení deviace prostřednictvím charakteristiky jedince, ale označení těmi, kdo utváří a aplikují pravidla. To zdůraznil např. Lemert ve svém díle *Social Pathology(1951)*, ve kterém podotýká, že „*společenská reakce byla formována jako reakce na jednání, které útočí na sociální normy existující ve společnosti.*“⁵³

Becker, s labelingem úzce spjatý, to rozlišuje v jakoby dvouosém systému. Na jedné ose je perspektiva člena, který buď rozpozná nebo nerozpozná deviantní chování. Na druhé ose je pak perspektiva pozorovatele, který vidí to chování jako porušující pravidla společnosti, nebo naopak jako chování konformní vůči pravidlům společnosti. Problémem je, že sociologové jako členové společnosti

⁵² Spector, M., Kitsuse, J: *Constructing Social Problems*. New York 1987. s. 40 – 58.

⁵³ Spector, M., Kitsuse, J: *Constructing Social Problems*. New York 1987. s. 62.

nezkoumají otázku, jak lidé dojdou k definici jednání jako deviantního, ale zkoumají otázku, co vede lidi k páchání takového jednání.

Toto vedlo Spector a Kitsuseho k analýze trojího členství sociologů: 1) sociolog jako řádný člen společnosti ; 2) sociolog jako profesionál ; 3) sociolog jako účastník procesu definice.⁵⁴

„Centrální úkol teorie sociálních problémů a deviace je popsat a vysvětlit definiční proces, ve kterém morálně problematické podmínky a chování jsou prohlašovány za existující a kolektivní aktivity se začnou organizovat kolem těchto tvrzení. Taková teorie má hledat vysvětlení jak tyto definice a tvrzení vznikají, proces, kterým jsou postupy institucím a jak ty instituce odpovídají a tvoří či netvoří sociálně legitimní kategorie sociálních problémů a deviace.“⁵⁵

4. 3. 3. Sociální problémy jako nárokovací aktivity (claim-making activities)

V této části se de facto dostáváme k vlastnímu dílu Spector a Kitsuseho. Je to reakce na funkcionalistický přístup a rozšíření výše popsané hodnotově-konfliktologické teorie. Ústřední tezí je, že „sociální problémy jsou to, co za sociální problémy považují lidé.“⁵⁶ Jde o chápání těchto fenoménů jako aktivity, ne jako stavu.

Hodnoty jsou pro Spector a Kitsuseho lingvistické nástroje, které ty participanti používají pro vyjádření jejich nároků a k přesvědčení ostatních o jejich legitimitě. Sociální problémy se tedy skládají z mnoha aktivit. V této souvislosti zmiňují Spector a Kitsuse studium aktivit spojených s výkonem různých povolání, protože pro mnoho profesí jsou sociální problémy zdrojem práce. Typickými v tomto jsou žurnalisté, politici, advokáti atd. Jádrem sociálních aktivit je podle Spector a Kitsuseho proces nárokování. Definice podmínek sociálních problémů jsou konstruovány členy společnosti, kteří se pokouší upoutat pozornost na situace, které podle nich odporují představě zdravé společnosti. Následně dochází k vyjádření nároků na změnu. Ty nároky jsou normativní fenomény. Hodnoty pak slouží jako základ pro stížnosti a nároky, protože jsou použity k ospravedlnění nároků. Neukazují na to, co je špatné, ale proč je to špatné. Ty hodnoty jsou tedy štítem participantů sloužícím k obraně linie chování. Zdůrazňují dále, že

⁵⁴ Spector, M., Kitsuse, J: Constructing Social Problems. New York 1987. s. 60 - 72.

⁵⁵ Spector, M., Kitsuse, J: Constructing Social Problems. New York 1987. s. 72.

⁵⁶ Taméž s. 73.

„konstruování definice podmínek, vyjádření nároků a přiřítání viny motivům a hodnotám jsou aktivity členů a jsou to všechno součásti fenoménu sociálních problémů.“⁵⁷

Role hodnot je reálně obrovsky významná, protože hodnoty jsou jedním ze zdrojů používaných v úsilí o definici podmínky jako sociálního problému. Je třeba podotknout, že aktivity směřující k definování sociálního problému nevznikají *ex nihilo*. Naopak, předchází jim celá řada aktivit, které tomu konkrétnímu sociálnímu problému chystají podmínky.

Dalším prvkem z teorie Spector a Kitsuseho je koncept přirozené historie a historie konkrétního případu. Přirozená historie (*natural history*) je společný portrét sociálního problému, zatímco historie (*history*) je konkrétní minulost konkrétního problému pro konkrétního jedince. V pojmu přirozená někteří vidí poslání sociologie, ve slově historie je pak sociologický konstruktivismus, deskripce toku událostí v průběhu času. Symboličtí interakcionisté včetně Spector a Kitsuseho tak tvrdí, že sociální problémy je třeba sledovat jako sekvence událostí. Přirozená historie sociálního problému je tak sekvencí událostí společných více konkrétním případům. V literatuře se pro tyto kategorie vžil název kariéra (*career*). Proto kariéra zahrnuje jak rozvoj individuálního jednání, tak i zkušenost a vzor společný osobám sdílejícím sociální pozice. Fuller s Myerem poskytli detailní případovou studii a došli k základnímu třístupňovému modelu skládajícímu se z: uvědomění si sociálního problému (*awareness*), stanovení taktiky (*policy determination*) a změny (*reform*).

Tento případ zobecnil James Bossard ve svém komentáři a vypracoval model o dvanácti stupních s rozsahem od rozpoznání problému na stupni prvním, až po opakované personální změny na stupni dvanáctém. Překvapivě také Lemert nabídl seznam témat pro konstruování kariéry ve smyslu kolektivního obrazu přirozené historie. Konkrétně doporučil ve své *Sociální psychologii* seznam subjektů a aktivit pro konstrukci přirozené historie deviace.

Nejvýznamnější autor, který představil model přirozené historie sociálních problémů byl i podle Spector a Kitsuseho Herbert Blumer. Ve své knize představují celkem přesný rozbor Blumerova pětistupňového modelu. Jak jsem

⁵⁷ Spector, M., Kitsuse, J: *Constructing Social Problems*. New York 1987. s. 96.

psal v části věnované Blumerovi, proces kolektivní definice determinuje kariéru a osud sociálního problému od jeho vzniku k jeho zániku.

Blumer jej rozděluje na pět etap: objevení se sociálního problému ; legitimizace ; mobilizace jednání ; formování oficiálního plánu jednání ; implementace oficiálního plánu. Spector a Kitsuse poukazují na velkou podobnost modelů Blumera a Fullera s Myerem. Blumer však zesiluje problematičnost a komplikace provázející přechod z jednoho stupně na druhý.

Spector a Kitsuse formulují vlastní model kariéry sociálních problémů. Upozorňují na to, že je to model hypotetický, model který začleňuje a překračuje některé Blumerovy prvky, zejména problematiku přechodu jednotlivých fází a také situaci problému po aplikaci oficiálního plánu jednání. Souhlas vyjadřují s důrazem kladeným roli institucionálních a oficiálních jednatelů.

Jejich model kariéry sociálních problémů je čtyřstupňový. Druhá část tohoto jejich modelu je odpovědí na Blumera i Fullera s Myerem. Třetí a čtvrtá část se pak zabývá situací sociálního problému po aplikaci plánu jednání. Spector a Kitsuse to označují za druhou generaci sociálního problému. Nyní k jejich čtyřstupňovému modelu.

4. 3. 4. Model sociálního problému podle Spector a Kitsuseho

V prvním bodě se autoři soustředí na proces potvrzení existence nějaké podmínky. Je to tedy proces nárokování (*claim making process*). Je to každodenní konstruování reality⁵⁸. V tomto procesu je konstruován útočný, škodlivý a nežádoucí obraz té podmínky. Spector s Kitsusem detailně řeší celý tento mechanismus, který má několik opodstatněných aspektů. Tyto aspekty jsou následující. Síla nárokovatelské skupiny, kterou analyzují v kategoriích jako jsou počet členů, síla vazeb, disciplína nebo dokonalost organizace. Za další, povaha těch nároků, protože např. velké organizace mohou nabízet svým sympatizantům sofistikované ideologie, které dají nárokům potřebnou sílu, avšak mohou mít i latentní efekt potlačení nějakých specifických zájmů uvnitř té skupiny. Konkrétní mechanismus jejich nárokování je dalším z těchto aspektů. Je to defacto strategie konstruovaná na základě povahy nároků, cílového publika či participujících osobách. Za další, dokumentace činnosti skupiny může být

⁵⁸ Srovnej.: Kabele, J.: Sociální konstruktivismus. In: Sociologický časopis, 1996, Vol. 32 s. 327.

prospěšná k vyjasnění pozice té skupiny v širší perspektivě. Posledním významným aspektem je pak prosazování nároků a z toho plynoucí kontroverze. Skupina se snaží transformovat své tvrzení v politickou a veřejnou záležitost, což ale logicky může vyústit v konflikt s jinými zájmovými skupinami. V této fázi se může problém prosadit, ale také může zaniknout. V tom je problematika přechodu mezi těmi fázemi.

V druhém bodě jde o rozpoznání legitimacy stěžující si skupiny ze strany oficiálních orgánů, agentur a institucí. Toto rozpoznání legitimacy může být různé. Může se uskutečnit skrze kampaň v masmédiích, přímou konfrontací, skrze demonstrace, petice atd. I v této fázi může snadno dojít k zániku. Toto riziko podle Spector a Kitsuse významně klesá, dosáhne-li problém, respektive skupina participující na jeho prosazení a legitimizaci, institucionálního opatření. Vytvořená instituce přebírá zodpovědnost za legislativu, finanční záležitosti i personální obsazení agendy vztahující se k vyrovnání se se sociálním problémem.

Třetí bod čtyřstupňového modelu je zaměřen na znovuvynošení (*reemergence*) nároků a požadavků původními skupinami. Ty tímto vyjadřují nespokojenost s ustanovenými procedurami vyrovnávajícími se s těmi podmínkami identifikovanými jako zdroj sociálního problému. Jde tedy o znovuprojednávání stížností, skupiny se v tomto procesu potýkají např. s nedostatkem podpory. To jsou faktory, které činí přechod mezi jednotlivými stupni problematičtější. Typický jev je tak např. ustanovení revizních komisí, které mají za úkol sledovat implementaci konkrétních opatření do praxe.

Čtvrtý bod modelu obsahuje zamítnutí odpovědi těch delegovaných institucí ze strany interesovaných skupin. Považují systémové odpovědi jako nedostatečné a směřují tak svoji činnost ke konstruování alternativních opatření. Je to tedy situace, kdy už skupiny nejsou schopny pracovat uvnitř systému.

Spector a Kitsuse narýsovali dvě východiska. První je v hodnotově orientovaném sociálním problému. Je jím vytvoření alternativní instituce, která má rozvinout politický a společenský základ pro radikální změnu existujících procedur. Druhé je v zájmově orientovaném problému a spočívá v odtržení se od systému a vytvoření alternativních institucí jako limitovaného řešení pro členy té které

skupiny. Zatímco řešení prvního východiska je orientováno pro všechny členy společnosti, řešení východiska druhého je orientované dovnitř té skupiny.⁵⁹

4. 3. 5. Shrnutí

Přístup Spector a Kitsuseho je přístupem spoléhajícím se na prosazení změny sociálních podmínek insitucionální cestou. Oficiální orgány v tomto přístupu odpovídají na aktivity, které dokáží prosadit daný sociální problém a ukázat jej jako společně chápanou podmínku, která je tak zařazena do institucionální agendy. Přístup Spector a Kitsuseho zaměřuje pozornost na obě strany – na aktivisty, kteří touží po změně, ale i na institucionální zástupce. Zástupci obou jsou totiž aktéři participující na procesu konstruování a definování sociálních problémů. A právě proces konstruování a definování je gró teorie Malcoma Spector a Johna Kitsuseho.

4. 4. Joseph R. Gusfield a kultura veřejných problémů

Gusfieldova pozornost dlouhodobě směřovala k tématu alkoholu. Na počátku své akademické dráhy se Gusfield soustředil na problematiku prohibice a puritánství. Obsažně se tomuto věnuje v *Symbolic Crusades* (1963). Gusfield našel paralelu v užívání alkoholu v čase prohibice a dnes. Zatímco v prvním případě šlo o pití alkoholu jako takové, v druhém případě jde spíše o nadměrné či nekontrolované pití alkoholu. V obou případech jsou to však silná morální témata. V pozdějším díle *The Culture of Public Problems: Drinking-Driving and Symbolic order* se pak zabývá dvěma tématy. První téma je obecnější povahy a je tím, co je přínosné pro tuto práci. Prvním tématem je proměna nějaké situace ve veřejný problém. Podrobněji budu věnovat pozornost: kultuře ; veřejnému mínění ; sociální stuktuře autority ; rozporu mezi veřejnou a soukromou sférou života ; rolí státu. Druhé téma je značně konkrétnější, nicméně pro toto téma v mé práci nezbyvá prostor. Je to téma řízení po požití alkoholu, jak naznačuje podtitul Gusfieldovy knihy. Syntéza těchto dvou témat je vedena v analýze faktu, že fenoménu jízdy po požití alkoholu se od 60.let v Americe dostalo velké pozornosti ze strany

⁵⁹ Spector, M., Kitsuse, J: *Constructing Social Problems*. New York 1987. s. 141 – 155.

politiků a politických orgánů. Navíc je to případ, který velmi přesně zapadá do teorie kladoucí důraz na moc a autoritu při prosazování sociálního problému.

Nyní k samotné koncepci sociálních problémů, jak ji představil Gusfield.

Gusfield představil koncepci sociálních problémů založenou na konstruování těchto problémů ve společnosti. V podstatě jde o to, jak se nějaký fenomén stane realitou.⁶⁰ Výsledný charakter fenoménu ve společnosti není odrazem jeho objektivního stavu, ale reprezentuje selektivní proces, ve kterém dochází k větším či menším změnám v chápání toho kterého fenoménu. *“Existence problému řízení pod vlivem alkoholu je výsledek procesu, kterým jsou auta a neštěstí na silnicích konstruovány jako problém veřejného zájmu a musí být postoupen veřejným zástupcům a úřadům.”*⁶¹

Gusfield upozorňuje na sociologické rozpoznání historie sociálních problémů. Podotýká k tomu, že nikdy v minulosti ty sociální problémy nepodléhaly tak silnému vlivu konstruování, jako je tomu v současnosti. Gusfield argumentuje ve prospěch svého tvrzení a stejně jako jeho předchůdci poukazuje na proměnu chápání mentálního postižení nebo chudoby v USA.

To, že navazuje na Spectoru a Kitsuseho je čitelné i díky tomu, že se v textu odkazuje na jejich formulaci, že *„sociální problém je proces, kterým členové skupiny či společnosti definují domnělou podmínku jako problém – to je zřetelně podstatou sociologie sociálních problémů”*.

Dalším významným rysem pro Gusfieldovo pojetí sociálních problémů je jejich veřejný charakter. Gusfield totiž používá termín veřejný problém (*public problem*), nikoliv sociální problém (*social problem*). Proč Gusfield mění terminologii? Odpověď se skrývá v Gusfieldově rozdělení problémů na veřejné a soukromé. Ty soukromé se totiž nestanou předmětem kontroverzí a veřejného zájmu. Nedostanou prostor v aréně veřejného jednání (*the arena of public action*). Změnu terminologie tedy chápu spíše jako Gusfieldův pokus o přesnější vymezení daného tématu. To že je problém veřejný, je tedy klíčová charakteristika pro další Gusfieldova teoretická východiska.

*„Vztah mezi kauzální zodpovědností a politickou zodpovědností je ústřední otázkou v porozumění formování a proměny veřejných problémů.”*⁶²

⁶⁰ Gusfield, J.R.: *The Culture of Public Problems*. Chicago 1981. s. 2 – 9.

⁶¹ Gusfield, J.R.: *The Culture of Public Problems*. Chicago 1981. s. 3.

⁶² Gusfield, J.R.: *The Culture of Public Problems*. Chicago 1981. s. 6.

4. 4. 1. Struktura veřejných problémů

Gusfieldův největší přínos pro teorii sociálních, respektive veřejných problémů spočívá v přidání aspektu moci a autority.

„Všechny možné strany zapojené do problému nemají stejné schopnosti ovlivnit veřejnost – nemají stejný stupeň autority, aby byly legitimní jako zdroj definice toho problému, nebo nemají dostatečnou legitimní sílu regulovat, kontrolovat či inovovat řešení těch problémů.“

Analyzovat strukturu veřejného problému by tak znamenalo popsat cestu, kterou absolvují ty myšlenky a aktivity pro prosazení se ve veřejné aréně. V každé chvíli však existuje riziko zániku problému, které spočívá v nejistotě prosazení definice např. kvůli nedostatku autority či moci uvnitř arény. Kognitivní stránka veřejného problému obsahuje naše vědomí o konkrétním problému. Morální rozměr je spojen s perspektivou něčí morálky. Bez tohoto morálního rozměru by se problémy stěží prosazovaly v aréně veřejné diskuze.

Klíčovým konceptem Gusfieldova díla je vlastnictví veřejného problému (*the Ownership of public problem*).

„Koncept vlastnictví veřejného problému je odvozen od poznání, že v aréně veřejných názorů a debat nemají všechny skupiny stejnou sílu, vliv a autoritu k definování podstaty problému. Schopnost tvořit a ovlivňovat veřejnou definici je téma vztahující se k vlastnictví.“⁶³

Metaforu vlastnictví používá Gusfield *ad hoc*, protože se vztahuje ke kontrole, exkluzivitě, směnitelnosti, ale i potencionální ztrátě. Právě exkluzivita moci a autority v té aréně, kde je třeba prosadit daný problém, je klíčová pro správné pochopení Gusfieldovy koncepce. Otázka vlastnictví (*ownership*) a nevlastnictví (*disownership*) je podle Gusfielda spíše otázkou směřující k autoritě skupin a institucí, které musí obstát ve veřejné aréně. Koncept vlastnictví nám poskytne náhled na to, kdo díky síle a autoritě dominuje v konstruování definice a popisu problému.

Gusfield rozlišuje dvojí zodpovědnost: kauzální a politickou. Kauzální zodpovědnost je zodpovědnost za příčinu působící následek. Politická odpovědnost je širšího rozsahu. V tomto případě má Gusfield na mysli

⁶³ Gusfield, J.R.: *The Culture of Public Problems*. Chicago 1981. s. 10.

zodpovědné instituce. Ty totiž nezodpovídají pouze za příčinu, ale také za nápravu problému.

Ve studiu veřejných problémů jde o poznání vztahu mezi vlastnictvím, příčinností a politickým závazkem. Všechny tyto prvky se mohou vztahovat k jedné instituci či dokonce osobě. Unikátní je pozice státu ve stanovování zodpovědnosti (*fixing responsibility*). V současnosti se stát profiluje mnohem častěji jako aktivní agent (*active agent*), vlastník problému (*owner of the problem*) a jako jeho řešitel. Vládní orgány a agentury definují a rozvíjí aktivity kolem nejrůznějších problematických témat.⁶⁴

Struktura veřejných problémů je podle Gusfielda konfliktním prostorem, ve kterém se skupiny a instituce včetně těch vládních utkávají a bojují o vlastnictví problémů, o akceptování konstruovaného kauzálního vysvětlení nebo o stanovení zodpovědnosti. Je třeba vědění o problému, protože to nám ukazuje možné cesty interpretace daného problému. Toto vědění se podle Gusfielda vynořuje z mnoha různých zdrojů. Jsou jimi např. náboženské instituce, věda, folklór atd.

⁶⁴ Gusfield, J.R.: *The Culture of Public Problems*. Chicago 1981. s. 10 – 23.

5. Srovnání struktury koncepcí

Pokusím se nejprve načrtnout společné prvky analyzovaných koncepcí.

Všechny tři koncepce – Blumerova, Spectorova a Kitsuseho a Gusfielda jsou koncepce symbolických interakcionistů. Všichni se tak vyrovnávají s funkcionalistickým chápáním sociálních problémů. Protože se nemohou zbavit osobní zkušenosti, tak zkušenost vstupuje do jejich sociologie. Jejich sociologie je tím relativistická. Vychází z předpokladu, že příčinnou podmínku nelze objektivně určit. Sociální problém tak označujeme subjektivně právě na základě naší zkušenosti a to v procesu kolektivního definování. I proto lze v příslušné literatuře najít termín definiční přístup (*definitial approach*) používaný k označení takto založených teorií.

Všichni autoři poukazují na sociální původ sociálního problému. Společnost, skupina, instituce nebo jiný aktér, který se podílí na procesu definování rozmanitých podmínek jako sociálního problému jsou v analyzovaných koncepcích prostředníkem mezi danou podmínkou a sociálním problémem. Tím se tyto symboličtí interakcionisté zaměřením na sociální problémy vymezují především proti funkcionalistům, kteří se snaží identifikovat sociální problém přímo, poukázáním na konkrétní podmínku chápanou jako zdroj toho problému.

Co je také společné všem třem koncepcím je to, že sociálním problémům přiznávají minulost – kariéru (*career*).

Nyní se pokusím najít návaznost mezi jednotlivými koncepcemi. Blumerova koncepce v zásadě představuje sociální problém jako proces kolektivního definování. Identifikuje také vývoj tohoto procesu v pětistupňovém modelu a poukazuje na problematičnost skrytou v přechodu jednotlivých stupňů svého modelu.

Na Blumera silně navazuje Timothy Ingalsbee v aplikaci kolektivního chování. Překračuje Blumera ve své vizi kolektivního jednání jako producenta společných standartů těch činností, skrze které roste kolektivní identita umožňující shodné symbolické interpretace, které jsou pak v jeho díle vázány k symbolickým zdrojům. Dále Ingalsbee překračuje Blumera ve svém propojení symbolického interakcionismu s teorií racionální volby.

Spector a Kitsuse vychází z Blumerova pojetí symbolického interakcionismu, v něčem jej však dovádí do krajnosti a překračují. Poskytují čtyřstupňový model

vývoje sociálního problému a stejně jako Blumer upozorňují na problematičnost přechodu jednotlivých fází tohoto modelu. Blumerův model překračují v možnosti retrospektivní definice či označení jevu jako deviace nebo sociálního problému. Velkým přínosem těchto autorů bylo také studium sociálního problému po implementaci plánu jednání směřujícího k nápravě. To je patrné ve třetím a čtvrtém bodě jejich modelu sociálního problému, kdy řeší nespokojenost s implementovanými opatřeními a konstrukci alternativních východisek.

Spector a Kitsuse důrazněji než Blumer dbají na proces konstruování a na aktéry v něm zapojené. To dotahuje do krajnosti Joseph Gusfield.

Gusfield upírá pozornost ke zcela praktickým prvkům týkajících se sociálních problémů jako jsou právo a právní systém, odborné organizace, státní instituce atd. Gusfield vychází z totožných teoretických základů jako výše uvedení autoři, a proto i jeho pojetí sociálních problémů je konstruktivistické. Společné je Gusfieldovi a autorům zbylých komparovaných koncepcí chápání aktivit okolo problému jako vysoce selektivního procesu, během kterého se jednotliví aktéři utkávají a snaží se v něm prosadit a vyhnout se tak zániku, který je možný v každé fázi těchto modelů. Pro Gusfielda z toho poté vyplynulo zesílení role moci a autority při prosazování zájmů v arénách veřejných diskuzí. Následně tak operuje s termíny jako jsou vlastnictví, stanovení zodpovědnosti, kauzální a politická zodpovědnost, aktivní agent, instituce nebo agentura.

6. Závěr

Symbolický interakcionismus pokládá sociální svět za konstrukci vzniklou společnou činností jednotlivců. Jednotlivci interpretují vnější svět jako svět objektů na základě jejich významů. Tyto významy jsou sociálně konstruovány a toto konstruování vychází ze subjektu.

Nebýt symbolického interakcionismu, soudobá sociologie by vypadala velmi odlišně. Sledovat symbolický interakcionismus má smysl. Problematičnost objektivního vymezení podmínek sociálních problémů je zdrojem pro tvorbu symbolicko-interakcionistické literatury, která podává spektrum zajímavých teorií a východisek. Každý z autorů koncepcí, které jsou tématem této práce přispěl do poznání sociálních problémů něčím specifickým. Herbert Blumer položil základy procesuálního chápání sociálních problémů. Timothy Ingallsbee to dokázal aplikovat na fenomén Nových sociálních hnutí. Malcom Spector a John Kitsuse přišli s možností zpětného označení deviance. Joseph Gusfield obohatil teorii o rozměr moci a autority. To vše jsou hodnotná díla a intelektuálně vyspělé a vědecky briskně vypracované přístupy k tématu.

V neposlední řadě je zajímavá aplikace teorií při zkoumání reálných sociálních problémů. Symboličtí interakcionisté pozorují svět ze zajímavé perspektivy soustředící se na subjekt, jeho jednání, významy, hodnoty, morálku, soustředící se v podstatě na každodenní realitu.

Přestože zpracování množství originální literatury bylo relativně pracné, považuji zkušenost získanou prací s touto literaturou za velmi cennou a doufám, že jsem ve své práci přehledně zpracoval body, které jsem si vytyčil pro svoji analýzu. Struktura práce od úvodu měla směřovat k postupnému rozvinutí tématu od kořenů symbolického interakcionismu a jeho vývoje a variant k tématům jeho zájmu, různým pojetím sociálních problémů a jejich analýze. Doufám také, že jsem tyto body zpracoval jak obsahově, tak i formálně správně. S mojí prohlubující se znalostí tématu roste také můj zájem. Seriózně tak uvažuji o budoucím rozšíření své práce a dalšímu prostudování přístupu symbolického interakcionismu k sociálním problémům.

Seznam literatury

Blecha, I.: Filosofie. 4. vydání. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 2004. 279 s. ISBN 80-7182-147-0.

Blumer, H.: Symbolic Interactionism: Perspective and Method. First paperback printing. Berkeley and Los Angeles, University of California Press, Ltd. 1986. 208 p. ISBN 0-520-05676-0.

Blumer, H.: Social Problems as Collective Behavior. In: *Social Problems* 18, 1970-1.

Fine, G.A.: Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age. In: *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. Ed. George Ritzer. New York, Columbia University Press 1990. 434p. ISBN 0-231-07078-0. p.117 – 157.

Geist, B.: Sociologický slovník. 1.vyd. Praha, Victoria Publishing 1992. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.

Gusfield, J.R.: The Culture of Public Problems. Chicago and London, The University of Chicago Press, 1981.

Heywood, A.: Politologie. Přel. Zdeněk Masopust. 1.vydání. Praha, EurolexBohemia 2004. 482 s. ISBN 80-86432-95-5.

Ingalsbee, T.: Resource and Action Mobilization Theories: The New Social-Psychological Research Agenda. In: *Berkeley Journal of Sociology*, 1993-1994, Vol. 38.

Kabele, J.: Sociální konstruktivismus. In: *Sociologický časopis*, 1996, Vol. 32 (No. 3: s. 317-337.)

Kubátová, H.: Základy sociologie. 1. vydání. Olomouc, Univerzita Palackého 2002. 169 s. ISBN 80-244-0518-0.

Meltzer B.N., Petras J.W., Reynolds L.T.: Symbolic interactionism: Genesis, varieties and criticism. Reprinted. Thetford, Norfolk, Lowe & Brydone Printers Limited 1977. 144 p. ISBN 0-7100-8055-7.

Spector, M., Kitsuse, J: Constructing Social Problems. New York, Aldine de Gruyter, 1987.

Störig, H.J.: Malé dějiny filosofie. Přel. Petr Rezek. 1.vydání. Praha, Zvon 1991. ISBN 80-7113-041-9.

Znebežánek, F.: Sociální hnutí. 1. vyd. Praha, Sociologické nakladatelství 1997. 175 s. ISBN 80-85850-31-1.